

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

**Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра
Довженка**

Кафедра теорії і методики дошкільної освіти

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

**МОРАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ
ЗАСОБОМ КАЗКИ**

Виконав:

Ху Ді

(прізвище, ім'я, по батькові)

**Освітньо-професійна програма «Дошкільна освіта» за другим
(магістерським) рівнем вищої освіти**

*(спеціальність, предметна спеціальність/
спеціалізація, освітня програма)*

Науковий керівник:

асистент

(науковий ступінь, учене звання, посада)

Арушанян О. М.

(ініціали, прізвище)

Консультант:

(науковий ступінь, учене звання, посада)

(ініціали, прізвище)

Допущено до захисту

"__" _____ 20__ р.

Завідувач кафедри

А. П. Дмитренко

(підпис) (ініціали, прізвище)

Дата захисту: «__» _____ 20__ р.

Оцінка

Підписи членів ЕК:

Анотація. Проблема морального виховання дітей дошкільного віку завжди посідала головне місце в педагогіці. Особливої актуальності вона набула у наш час, коли в країні йде війна. В умовах конфлікту та нестабільності всі діти так чи інакше зазнають психологічного впливу війни. Ситуація війни, бойових дій викликає стрес та тривогу у дітей. Моральне виховання має сприяти їхньому психологічному стану та вмінню виражати та розуміти свої емоції. У процесі морального виховання важливо акцентувати на формуванні цінностей, таких як мир, взаєморозуміння, терпимість, справедливість та повага до інших, які мають особливе значення в умовах війни.

Метою магістерської роботи є теоретичне обґрунтування педагогічних умов морального виховання дітей старшого дошкільного віку засобом казки й розробка системи роботи.

Об'єктом дослідження – процес морального виховання дітей старшого дошкільного віку; предметом дослідження – педагогічні умови морального виховання дітей старшого дошкільного віку засобом казки

Завдання дослідження: теоретично дослідити проблему морального виховання дітей старшого дошкільного віку у наукових працях; схарактеризувати казку як засіб морального виховання дітей старшого дошкільного віку; виокремити та теоретично обґрунтувати педагогічні умови морального виховання дітей старшого дошкільного віку засобом казки; розробити діагностичний інструментарій для виявлення рівнів моральної вихованості в дітей старшого дошкільного віку; запропонувати систему роботи з реалізації педагогічних умов морального виховання дітей старшого дошкільного віку засобом казки та методичні рекомендації для батьків та педагогів щодо морального виховання дітей старшого дошкільного віку.

Виокремлені наступні педагогічні умови: використання казок в освітньому процесі закладу дошкільної освіти вихователями як під час роботи з художньою літературою, так і на заняттях; друга педагогічна умова реалізується в режимних моментах, в процесах життєдіяльності та шляхом проведення різних типів занять; співпраця закладу дошкільної освіти та сім'ї.

Нами проаналізовано нормативні документи, дослідження сучасних науковців з проблеми; з'ясовано, що ефективність морального виховання залежить від правильного вибору засобів, відповідно до мети і завдання виховання, вікових особливостей дітей та рівня їх розвитку. Одним із ефективних засобів морального виховання дошкільників є казка.

На основі визначеного поняття «моральне виховання дітей старшого дошкільного віку» нами визначені критерії та показники, рівні моральної вихованості дітей старшого дошкільного віку; обґрунтовані педагогічні умови морального виховання дітей старшого дошкільного віку засобом казки.

На основі матеріалів дослідження було розроблено рекомендації для батьків та педагогів щодо морального виховання дітей старшого дошкільного віку.

Ключові слова: казка, діти старшого дошкільного віку, моральне виховання.

Annotation. The problem of moral education of preschoolers occupies the main place in pedagogy. It has become especially relevant nowadays, when the country is at war. In conditions of conflict and instability, all children are psychologically affected by war in one way or another. The situation of war and hostilities causes stress and anxiety in children of preschool age. Moral education should contribute to their psychological state and the ability to express and understand their emotions. In the process of moral education, it is

important to emphasize the formation of values, such as peace, mutual understanding, tolerance, justice and respect for others, which are of particular importance in the conditions of war.

The aim of the master's thesis is theoretical substantiation of the pedagogical conditions of senior preschoolers' moral education by means of a fairy tale and the development of system of work.

The object of the study is the process of moral education of senior preschoolers; the subject of the study is the pedagogical conditions of moral education of senior preschoolers by means of fairy tales

The task of the research: to investigate theoretically the issue of moral education of senior preschoolers in scientific works; to characterize the fairy tale as a means of moral education of senior preschoolers; to single out and theoretically justify the pedagogical conditions of moral education of senior preschoolers by means of a fairy tale; to develop a diagnostic toolkit to identify the levels of moral education in senior preschoolers; to propose a system of work for the implementation of pedagogical conditions for the moral education of senior preschoolers by means of fairy tales and methodical recommendations for parents and teachers regarding the moral education of senior preschoolers.

The following pedagogical conditions are singled out in the master's work: using of fairy tales in the educational process of a preschool educational institutions by preschool teachers both during work with fiction and in classes; the second pedagogical condition is implemented in regime moments, in life processes and by conducting various types of classes; cooperation of preschool educational institutions and family is the third one.

We have analyzed normative documents, studies of modern scientists on the issue; it was found that the effectiveness of moral education depends on the correct choice of means, in accordance with the goal and task of education, the

age characteristics of children and their level of development. One of the effective means of moral education of preschoolers is a fairy tale.

On the basis of the defined concept of «moral education of senior preschoolers», we have defined criteria and indicators, levels of moral education of senior preschoolers; substantiated pedagogical conditions for the moral education of senior preschoolers by means of a fairy tale.

Based on the research materials, recommendations were developed for parents and preschool teachers regarding the moral education of senior preschoolers.

Key words: fairy tale, senior preschoolers, moral education

ЗМІСТ

ВСТУП	7
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПРОБЛЕМИ МОРАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ	11
1.1. Проблема морального виховання дітей дошкільного віку у наукових дослідженнях.....	11
1.2. Казка як засіб морального виховання дітей старшого дошкільного віку.....	19
1.3. Педагогічні умови морального виховання дітей старшого дошкільного віку засобом казки.....	28
Висновки до розділу 1.....	33
РОЗДІЛ II. РЕАЛІЗАЦІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ МОРАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ	36
2.1. Діагностичний інструментарій дослідження рівня моральної вихованості в дітей старшого дошкільного віку.....	36
2.2. Система роботи з реалізації педагогічних умов морального виховання дітей старшого дошкільного віку	42
Висновки до розділу 2.....	60
ВИСНОВКИ	62
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	65
ДОДАТКИ	69

ВСТУП

Нова модель освіти в Україні спрямовується на пріоритетний розвиток особистості та створення для цього відповідних умов. У вихованні дітей дошкільного віку існує багато проблем і, серед них однією з найголовніших є така: як прищепити дитині, зберегти й посилити в ній відчуття причетності до родових, етнонаціональних ціннісних основ і водночас підготувати її до сприйняття та засвоєння найсучасніших інтелектуальних, технічних, технологічних і художніх здобутків людства.

Проблема морального виховання дітей дошкільного віку завжди посідала головне місце в педагогіці. Особливої актуальності вона набула у наш час, коли в країні йде війна. В умовах конфлікту та нестабільності всі діти так чи інакше зазнають психологічного впливу війни. Ситуація війни, бойових дій викликає стрес та тривогу у дітей. Моральне виховання має сприяти їхньому психологічному стану та вмінню виражати та розуміти свої емоції. У процесі морального виховання важливо акцентувати на формуванні цінностей, таких як мир, взаєморозуміння, терпимість, справедливість та повага до інших, які мають особливе значення в умовах війни.

Окрім того, війна створює виклики для соціальної взаємодії та комунікації; важливо вчити дітей бути терпимими до різних культур, традицій та точок зору, особливо у військових умовах. Діти мають відчувати підтримку від батьків, родини та педагогів, для того, щоб вони могли вирости психологічно стійкими та морально відповідальними особистостями.

Враховуючи таке положення у суспільстві, перед закладами дошкільної освіти першочерговим постає завдання виховання базових якостей особистості. Це підкреслено такими документами як Базовий компонент дошкільної освіти, чинними програмами розвитку дітей дошкільного віку «Дитина», «Я у Світі», «Українське дошкілля», «Дитина в дошкільні роки» [2].

Так, програма «Українське дошкілля» висуває на перший план формування моральної позиції дитини, її ціннісних орієнтирів, інтересів і

потреб, виховання позитивних почуттів до рідних, повагу до старших, розвиток проявів турботи про рідних, ровесників, молодших дітей [18].

Дошкільне дитинство – початковий період становлення особистості, коли формуються основи характеру, ставлення до навколишнього світу, людей, до себе, суспільства в цілому, засвоюються моральні норми поведінки, важливі для особистісного розвитку. Тому саме цей період вважається найбільш чутливим для розвитку дитини, виховних педагогічних впливів на неї. Саме в ці роки закладаються основи моральності, формуються перші моральні уявлення, почуття, звички, відносини, що визначають подальший моральний розвиток особистості, на що вказували видатні представники педагогіки минулого (К. Ушинський, А. Макаренко та ін.). Від того, наскільки морально буде вихований дошкільник, яку повсякденну практику спілкування з оточуючими людьми він буде мати, багато в чому залежить його поведінка в школі, а також його діяльність і у більш віддаленому майбутньому, коли він стане дорослою людиною, повноцінним членом нашого суспільства (О. Запорожець).

Багатогранність і значущість морального виховання у процесі становлення особистості зумовили посилену увагу до вивчення цієї проблеми філософів, психологів, педагогів.

Проблему морального виховання дітей дошкільного віку досліджували А. Колесник, І. Кузьміна, С. Маркіна, С. Русова, К. Ушинський та інші. Зокрема, С. Маркіна, І. Кузьміна, Т. Тоцька досліджували виховання таких моральних якостей як відповідальність, добро, турботливість на основі педагогічної спадщини В. Сухомлинського.

У низці досліджень розглядаються різні засоби морального виховання дошкільників. Зокрема, А. Богущ, Н. Лисенко, К. Ушинський пропонують розвивати моральні почуття засобами українського народознавства; С. Литвиненко, В. Сухомлинський – засобом казки. Саме казка, є найефективнішим засобом виховання моральних почуттів дітей, адже вона вчить добру, відповідальності, турботливості, співчуттю [21].

Отже, обрана нами тема наукового дослідження «**Моральне виховання дітей старшого дошкільного віку засобом казки**» не втратила своєї актуальності в наш час.

Мета – теоретично обґрунтувати педагогічні умови морального виховання дітей старшого дошкільного віку засобом казки й запропонувати систему роботи.

Об’єкт дослідження – процес морального виховання дітей старшого дошкільного віку.

Предмет дослідження – педагогічні умови морального виховання дітей старшого дошкільного віку засобом казки

Завдання:

1. Теоретично дослідити проблему морального виховання дітей старшого дошкільного віку у наукових працях.

2. Схарактеризувати казку як засіб морального виховання дітей старшого дошкільного віку.

3. Виокремити та теоретично обґрунтувати педагогічні умови морального виховання дітей старшого дошкільного віку засобом казки.

4. Розробити діагностичний інструментарій для виявлення рівнів моральної вихованості в дітей старшого дошкільного віку.

5. Запропонувати систему роботи з реалізації педагогічних умов морального виховання дітей старшого дошкільного віку засобом казки та методичні рекомендації для батьків та педагогів щодо морального виховання дітей старшого дошкільного віку.

Педагогічні умови

- першою педагогічною умовою є використання казок в освітньому процесі закладу дошкільної освіти вихователями як під час роботи з художньою літературою, так і на заняттях;

- друга педагогічна умова реалізується в режимних моментах, в процесах життєдіяльності та шляхом проведення різних типів занять;

- третя педагогічна умова – співпраця закладу дошкільної освіти та сім’ї.

Наукова новизна дослідження полягає у виокремленні педагогічних умов морального виховання дітей старшого дошкільного віку та теоретичному обґрунтуванні й розробці системи роботи з реалізації педагогічних умов морального виховання старших дошкільників.

Апробація: Ху Ді Казка як засіб морального виховання дітей старшого дошкільного віку *матеріали Всеукраїнської онлайн-конференції з міжнародною участю «Стратегії та практика організації освітнього процесу в умовах невизначеності: нові виклики та перспективи реалізації»*, 30 травня 2023 року, м. Чернігів, С. 12

РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПРОБЛЕМИ МОРАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

1.1. Проблема морального виховання дітей дошкільного віку у наукових дослідженнях

У розвитку теорії та методики дошкільної освіти важливе значення має вивчення й узагальнення результатів досліджень минулого, оцінка їх значущості з позицій сучасності. Це дозволяє визначити наявні підходи до розв'язання виховних проблем, звернути увагу на ті з них, які виявилися незатребуваними, але в умовах, які змінилися, під впливом нових ідей, набули високої педагогічної значущості.

У сучасному вітчизняному філософському словнику вказується, що мораль – це змінна форма суспільної свідомості, що є своєрідною системою «неписаних законів», складається із сукупності суспільних цінностей та норм. Такі суспільні цінності виражають ідеали людського життя, бачення минулого, сьогодення та майбутнього, дозволяють розрізнити добро та зло тощо. Також у словнику вказується, що мораль є тією сферою етики, яка виступає як суспільно значуща структура цінностей, пріоритетів, правил поведінки, які визнані людиною [1, с. 573]. Дійсно, якщо говорять про мораль, то частіше за все мають на увазі моральні цінності, яких дотримується чи не дотримується людина у своєму житті.

Аналіз проблеми дає підстави стверджувати, що вивченню питань морального виховання присвятили свої праці А. Богущ, З. Борисова, Н. Гавриш, О. Запорожець, О. Кононко, С. Кулачківська, Я. Неверович, Т. Піроженко.

Проблеми морального виховання дітей завжди посідали провідне місце у вітчизняній дошкільній педагогіці. Дослідники, спираючись на передові ідеї педагогів минулого, розробляли завдання, зміст, методи, форми морального

виховання дітей-дошкільників, визначали фактори та умови, за яких процес морального виховання протікає найбільш успішно (Л. Артемова, З. Борисова, В. Бойко, Р. Буре, Н. Виноградова, Г. Година, В. Горбачова, Т. Губенко, Є. Демурова, Р. Жуковська, С. Козлова, Л. Крайнова, Г. Лаврентьєва, О. Лещенко, Ф. Левін-Щиріна, Т. Маркова, К. Назаренко, В. Нечаєва, Л. Пеньєвська, Е. Радіна, Е. Сулова, К. Щербакова та ін.) [25].

Зупинимося детальніше на дослідженнях науковців з означеної проблеми, але з метою більш змістовного дослідження сутності морального виховання наведемо огляд наукових праць щодо визначення цієї категорії різними дослідниками (табл. 1.1.)

Таблиця 1.1.

Визначення поняття «моральне виховання» різними науковцями

Автор	Визначення	Ключовий аспект, втілений у моральному вихованні
1	2	3
В. Даль [6, с. 119]	Цілеспрямоване формування моральної свідомості особистості, розвиток моральних почуттів і навичок (звичок) моральної поведінки.	Моральна свідомість, почуття, поведінка
І. Каіров, О. Богданова [7, с. 216]	Цілеспрямоване формування моральної свідомості, розвиток моральних почуттів, формування звичок моральної поведінки відповідно до певної ідеології.	Моральна свідомість, почуття, поведінка
М. Фіцула [8, с. 254]	Формування стійких моральних якостей, потреб, почуттів, навичок поведінки на основі засвоєння ідеалів, норм, принципів моралі.	Моральні якості, потреби, почуття, поведінка
І. Кон [9, с. 120]	Засвоєння моральних цінностей, вироблення моральних якостей, орієнтації на ідеал, принципи, норми, правила моралі, коли переконання й уявлення про те, як має бути, втілюються у реальні вчинки і поведінку.	Моральні цінності, якості, поведінка
Н. Волкова [10, с. 102]	Цілеспрямований процес, що передбачає певну систему змісту, форм, методів і прийомів педагогічних дій на моральну свідомість.	Моральна свідомість

С. Гончаренко [11, с. 216]	Цілеспрямований процес формування моральної свідомості, розвитку морального почуття та навичок моральної поведінки особистості відповідно до певної ідеології.	Моральна свідомість, почуття, поведінка
А. Кузьминський [12, с. 217]	Діяльність із засвоєння теоретичних основ моралі, формування моральних уявлень, організація досвіду поведінки і діяльності, які відповідають вимогам суспільної моралі.	Моральні уявлення, поведінка і діяльність
І. Мар'єнко [13, с. 97]	Формування і розвиток особистості, пов'язаний зі становленням її відносин з соціальним оточенням, ставлення до своїх обов'язків, як до самої себе.	Моральні обов'язки, взаємовідносини
Г. Троцько, В. Лозова [14, с. 60]	Організація та стимулювання різнобічної діяльності особистості, спрямований на оволодіння нею моральною культурою, яка відображає її ставлення до оточуючого світу.	Моральна культура В. Лозова [14, с. 60]
В. Тугай [15, с. 460]	Процес засвоєння моральних цінностей та ідеалів, моральною культурою, формування стійких моральних якостей, розвитку морального почуття та навичок моральної поведінки.	Моральні цінності, ідеали, культура, якості, поведінка
Л. Лохвицька [16, с. 19]	Процес ознайомлення з моральними нормами та правилами, привчання до безперечного їх виконання.	Моральні норми, правила
С. Русова [17, с. 142]	Формування моральної свідомості та відповідної поведінки, «вироблення характеру» бути добрим і чесним.	Моральна свідомість, поведінка
Г. Заїченко [18, с. 27]	Формування стійких моральних якостей, потреб, почуттів, навичок поведінки на основі засвоєння ідеалів, норм і принципів моралі.	Моральні якості, потреби, почуття, поведінка
К. Плівачук [19]	Формування моральної свідомості, чуттєво-емоційної сфери, гуманного ставлення до оточуючого, здатності формувати гуманні взаємовідносини з людьми, розуміти і творити добро і красу в житті.	Моральна свідомість, гуманізм
С. Мельничук [20, с. 211]	Система ідей, принципів, законів, норм і правил поведінки та діяльності, що регулюють гуманні відносини між людьми.	Моральна поведінка, гуманізм

Отже, з поданих визначень видно, що більшість дослідників послуговуються визначенню морального виховання з урахуванням формування в особистості моральних цінностей та відповідної поведінки. Найбільш повним

та точним визначенням з-поміж наведених вважаємо визначення А. Кузьминського [12, с. 217].

У вітчизняній психолого-педагогічній науці основний зміст та засади морального виховання сформовані В. Сухомлинським у роботі «Слово вчителя в моральному вихованні» [3]. Дослідник глибоко досліджував моральні принципи гуманістичної поведінки особистості. З його точки зору, гуманність виховання у педагогічній діяльності полягає в тому, щоб зберегти ще з дитячого віку відчуття радості і щастя, на яке дитина має право. У людині з дитинства потрібно виховувати доброту, справедливість, чесність. Також В. Сухомлинський приділяв значну увагу вихованню у дітей почуттів, зокрема, таких, що формують наступні моральні цінності: терпимість, милосердя, людяність [3, с. 321-330].

Головними завданнями морального виховання С. Русова, яка є засновницею перших національних дитсадків і шкіл в Україні, вважала що шляхом безпосередньої участі в корисних та добрих справах, в яких і формується моральні навички та моральна поведінка, можна розвинути у дітей високі моральні почуття та переконання, моральну свідомість [18]. Вона стверджувала, що батьки, рідні допомагають викликати в дитині перші уявлення про моральні почуття, вони підходили до її колиски, бавилися, колихали, купали, гралися з нею тощо. Турбота, ласка з боку рідних, яка оточує дитину в здоровій сім'ї, виховує ній перші почуття любові та симпатії до батьків, брата та сестри, дідусів і бабусь, дитина прагне спілкуватися з ними, а з часом починає піклуватися про них.

С. Русова, зазначала, що моральні почуття посідають дуже важливе місце в системі морального виховання дітей, в розвитку їх духовності та інтелекту. Моральними почуттями називають ті переживання людини, які допомагають їй пізнати своє ставлення до того, що вона робить. Мотивація успіху грає важливу роль у формуванні моральних почуттів, це проявляється в намаганнях дитини позмагатися, показати свою фізичну сили та можливості, – стверджувала С. Русова [26].

А. Макаренко, основні завдання морального виховання вбачав у розвитку моральної свідомості; виробленні умінь і навичок моральної поведінки, вихованні і розвитку моральних почуттів. Працюючи із специфічним контингентом, перше місце відводив вихованню дисципліни, причому він розглядав її в тісному зв'язку з вихованням мужності, волі, характеру, а також вихованню почуття відповідальності [18]. Дитина через систему реальних взаємин людей повинна познайомитися з моральними нормами. Засвоєння змісту моральних норм формує моральну активність, тобто готовність до свідомої поведінки в різних складних ситуаціях, відповідальне ставлення дитини до власних вчинків, і є основою моральної поведінки. Ділове співробітництво, доброзичливість сприяє моральному вихованню в колективі.

Національна система освіти ще має такі завдання:

- виховання соціальної та громадянської відповідальності;
- озброїтися знаннями про пріоритети загальнолюдських цінностей, ознайомитися з життєво важливими для долі цивілізації питаннями, бути готовим жити і діяти за принципами гуманізму;
- засвоєння народної етики та моралі;
- ознайомлення з сімейним вихованням;
- виховання поваги до батьків, бабусі, дідуся, рідних [19, с. 24-26].

У поняттях, переконаннях, ідеях відображається моральна свідомість особистості.

Дитина в дошкільному віці знайомиться з елементарними поняттями моралі, з тим що є добром, і що є злом; як правильно діяти в різних ситуаціях; що варто робити, а що ні. Під час цього процесу дитина вчиться правильно оцінювати дії, вибирати відповідну форму поведінки, усвідомлювати свої дії та дії інших.

Гуманістичні та демократичні ідеї виховання та розвитку особистості, засновані на моральних цінностях, відстоюються також І. Бехом у його концепції особистісно орієнтованого виховання. Дослідник обґрунтував психолого-педагогічні умови для реалізації такого виховання шляхом

створення новітніх виховних технологій. Передусім – це «формування у суб'єкта здібності і бажання усвідомлювати себе як особистість, культивування у вихованні цінності іншої людини, культивування у вихованні досвіду свободи приймати особисті рішення» [4, с. 113].

Аналогічні гуманістичні погляди на важливість морального виховання демонструє К. Чорна, зазначаючи, що моральні цінності розглядаються з позиції аксіологічного підходу, тобто звернення особистості до вищих духовних цінностей та моральних феноменів (добро, свобода, обов'язок, честь, совість, гідність, щастя, любов тощо) [5].

Як влучно, на нашу думку, зазначає І. Бех, рівень моральної свідомості особистості визначає рівень її моральної культури. Це проявляється в її умінні будувати свої відносини з іншими людьми на основі поваги, доброзичливості та принциповості, уваги, чуйності. При цьому моральна культура формує програму діяльності особистості, засновану на ціннісних орієнтаціях, представляє собою позитивну характеристику моральних якостей особистості, включаючи культуру моральної свідомості, моральних почуттів і морального вчинку [4, с. 114].

О. Усова пов'язала моральний розвиток дітей у грі не лише з її змістом, але й з утворенням дитячого суспільства, підкреслюючи, що в ньому містяться передумови майбутнього колективу. Для входження в таке суспільство дитині необхідно мати низку якостей: уміння узгоджувати свої інтереси та пропозиції з інтересами суспільства, уміння керувати й підкорюватися, діяти спільно. О. Усова назвала їх якостями громадськості. Саме на ґрунті формування громадськості в грі відкриваються широкі можливості спонукання дітей до позитивної поведінки і ставленню до однолітків.

Р. Буре було розроблено теорія й методика морального виховання на всіх видах занять, доведено можливість формування морально-вольових якостей у дітей у процесі навчально-пізнавальної діяльності. Комплексний характер проведеного дослідження дозволив автору обґрунтувати колективний характер діяльності дітей на заняттях; виділити відмінності в структурі

діяльності дітей залежно від завдань заняття, його змісту, можливостей об'єднання дошкільнят навколо спільних завдань; розробити технологію організації педагогічного процесу на заняттях. Уперше в дошкільній педагогіці розроблено єдину методику керівництва діяльністю дітей на всіх видах занять, що дозволяє виховувати, з одного боку, такі моральні сторони поведінки, як взаємодопомога, доброзичливість, справедливість, а з іншого, такі вольові якості, як уміння стримувати безпосередні емоційні порухи, наполегливо прагнути до виконання завдання, виявляючи старанність, відповідальність, за якість своєї діяльності, перед педагогом й однолітками [2].

У 80-ті рр. особливої актуальності набула соціально-психологічна проблематика. Проблема взаємозалежності спільної діяльності, взаємовідносин дітей виступила на перший план. Предметом досліджень стало вивчення закономірностей і механізмів формування позитивних відносин між дошкільниками. Праці Л. Артемової, Т. Репіної та ін. показали, що діяльність впливає на особистість не безпосередньо, а через міжособистісні відносини. Однією з найважливіших умов розвитку особистості дошкільника став розгляд благополуччя взаємин дитини з однолітками, формування емоцій, мотивів, особистісної активності та ініціативності. Умовою, що сприяє позитивному впливу діяльності на моральний розвиток, учені називали необхідність усунути «дефекти» внутрішньої структури угруповань дітей [1].

Погоджуємося з думкою дослідниці Л. Крайнової, спільна продуктивна діяльність містить у собі можливості для формування моральної активності дошкільників. Цьому сприяють виникаючі об'єктивно під час виконання спільних завдань етичні ситуації, у яких формується ставлення до діяльності, однолітків, відбувається засвоєння моральних норм колективних взаємин. Необхідними педагогічними умовами, на думку вченої є організації спільної продуктивної діяльності є: відбір цікавого для дітей змісту праці з суспільно цінною мотивацією; використання таких форм організації праці, які ставлять дітей у максимальну залежність один від одного; оптимальне поєднання фронтальних, групових та індивідуальних форм організації продуктивної

діяльності; надання дітям самостійності у розв'язанні доступних питань; використання опосередкованих методів впливу на дітей [3].

Н. Гавриш у структурі морального виховання зазначала, що дошкільне дитинство – це період засвоєння моральних норм і правил поведінки. В цей час, дитина починає активно включатися в життя суспільства, і тут вона зустрічається з різними труднощами та проблемами. Ці проблеми виникають тому, що дитина недостатньо поінформована про спілкування людей, їх взаємовідносини, в неї ще несформовані уявлення про добро і зло, добрі та погані вчинки тощо. Але дитина з часом починає поступово опановувати прийнятні у суспільстві людей правила та норми поведінки, розуміє значення взаємовідносин між людьми у суспільстві, навчається оцінювати свої та чужі вчинки [6].

Науковці також наголошують, що моральне виховання особистості не буде ефективним, якщо у дитини не сформовано потребу у моральному самовихованні та самовдосконаленні. При цьому моральне самовиховання проявляється в тому, що здійснюється цілеспрямований вплив особистості на саму себе у напрямку вироблення бажаних рис характеру, а моральне самовдосконалення – у наявності процесу поглиблення загального морального стану, піднесення всього життя.

Учені досить часто наголошують на тому, що можливості провести ефективно моральне виховання є різними для різних вікових категорій людей. Вважається, що чим молодше дитина, тим легше відбувається засвоєння моральних норм та принципів, а в більш старшому, особливо дорослому, віці досить складно їх змінити [15, с. 461].

Дошкільний вік – це важливий етап розвитку дитини, коли вона проходить великий шлях у своєму індивідуальному розвитку [21, с. 311]. Моральні почуття в старшому дошкільному віці є рушійною силою їх поведінки, вони виражаються в бажаннях та емоційних станах, забарвлюють психічні процеси. Від того, як у моральному відношенні буде вихований

дошкільник, залежить не тільки його подальше успішне навчання у школі, а й формування життєвої позиції.

1.2. Казка як засіб морального виховання дітей старшого дошкільного віку

Процес виховання – це прилучення дитини до світу людських духовних цінностей. Особливої ваги сьогодні набувають такі загальнолюдські цінності, як гуманізм, патріотизм, честь, справедливість тощо. Моральні норми основні правила всякого людського співжиття, вироблені протягом тисячоліть морального розвитку суспільства, є складовою загальнолюдської моралі. Слід підкреслити її гуманістичну спрямованість: центром моралі є людина. З найдавніших часів усі ідеології і видатні мислителі зверталися до найціннішого в світі – людини, намагалися пізнати її суто людську ознаку – моральність. Як зазначалося вище, закладати основи моральності, виховувати моральні цінності слід з самого раннього віку, коли формуються характер, ставлення до світу, оточуючих людей. Одним із ефективних засобів морального виховання дошкільників є *казка*.

Казка – невичерпне джерело народної мудрості, один із найпопулярніших жанрів словесності. Перебуваючи сьогодні головним чином у сфері дитячого фольклору, вона зберігає архаїчні елементи, водночас плекає ідеали краси, доброти, милосердя, засуджує жадібність, корисливість і нечесність. Це жанр, що органічно поєднує нашарування різних історичних епох (від витворів первісного сприйняття дійсності до символічного й філософського переосмислення), розробляє надзвичайно цікаві сюжети.

Розглядаючи казку крізь призму її навчально-виховних можливостей можна стверджувати, що казка органічно увійшла в світ дитини, допомагає їй вчитися і вдосконалюватися, переносити у сферу реалій вимріяне і такі бажані дива, коли долаються будь-які труднощі й страхи, негативні імпульси.

Казки – один із найбільш популярних жанрів серед дітей. На думку В. Сухомлинського, «казка – активне естетичне мистецтво, яке захоплює усі сфери духовного життя дитини: розум, почуття, уяву, волю. Казковий жанр розвиває мислення кожної дитини, сприяє створенню інтелектуальної атмосфери в дитячому колективі».

Під впливом казок у дошкільників виникають різноманітні почуття та переживання. Казки мають надзвичайну емоційну силу впливу на дітей, несуть у собі позитивний емоційний заряд, здатний викликати позитивні емоції. Захоплюючий зміст казки, самобутність дійових осіб, поєднання фантастики з реальністю, образність та експресивність мовлення мають великий емоційний вплив на дітей. Вона сприяє формуванню у дитини чітких морально-філософських, гуманістичних уявлень про навколишній світ, про те, що добро перемагає зло, яке завжди повертається до того, хто його скоїв, а за добрі вчинки завжди віддячують добром.

Казка потрібна кожній дитині як насущний, духовний хліб, який ніколи не приїдається. Адже казка зачаровує дитину образністю рідного слова, його красою, колоритністю персонажів, особливостями їх характеру, багатством природи. Характерне для казки торжество справедливості, перемога добра над злом викликають співчуття дитини, співпереживання.

О. Запорожець зазначав, що дітей не задовольняє невизначеність ситуації, коли не відомо, хто «хороший», а хто «поганий». Вони намагаються одразу виділити позитивних героїв, приймають їх позицію, негативно ставляться до всіх, хто їм заважає. Іноді навіть неживі предмети піддаються суворій критиці, якщо дитина не знаходить, кого можна звинуватити в тому, що трапилось. Казка не пропускає і не прощає своїм героям дій, які не відповідають їхньому образу. Ясна й нескладна характеристика позитивних та негативних героїв допомагає дітям розібратися у їх поведінці, визначити своє ставлення до них, дати адекватну оцінку їх вчинкам. Саме завдяки казкам, дошкільники мають змогу опанувати такими поняттями як Добро та Зло, радіти перемозі Добра над Злом.

На прикладах казкових героїв діти вчаться оцінювати свої дії та дії інших, порівнюють себе з казковими героями, радіють непереможній силі Івана-Побивана, переживають за долю Івасика-Телесика, Котигорошка. Позитивний герой казки завжди працьовитий, справедливий, відважний, шанує батьків, прислухається до їхніх порад, долає перешкоди, досягає поставленої мети, виступає носієм народної моралі. Якщо ж виявляє непослух, потрапляє в надскладні ситуації і долає надзвичайно багато перешкод.

Українська педагогіка ще понад сто років тому відгукувалася про казки не тільки як про виховний і освітній матеріал, але і як про педагогічний засіб. Казки представляють багатий матеріал для морального виховання дітей. Недарма вони складають частину текстів, на яких діти осягають різноманіття світу. Особливо цінною у процесі морального виховання дітей дошкільного віку є народна казка. У народних казках відображені «унікальні традиції та досвід творчості». У всіх народних казках є морально-етичні принципи. Казка вчить жити. Без казки у дитини немає ні мрії, ні чарівної країни, де збуваються всі бажання. Казка дозволяє дитині та й дорослому пофантазувати: хто є я? Яким би я хотів бачити себе? Як я сам бачу себе через чарівне дзеркало, що дозволяє розглядати все навколо не тільки очима а й серцем? Що б я зробив, володів чарами? Через казку дитина може зрозуміти закони світу, в якому народилася і живе.

Багато народних казок вселяють впевненість у перемозі правди, перемогу добра над злом. Основу для правильного спілкування з однолітками і дорослими потрібно закладати в дитинстві казки ж вчать нас не тільки життєвої мудрості, а й сміливості, мужності, вмінню встановлювати контакти [3].

Існують різні думки з приводу впливу казок на дитину. Казки виховують в дитини такі важливі якості, як сміливість, хоробрість, рішучість. Казка має дуже велику роль у формуванні моральних якостей дитини. І з самого початку треба відзначити гендерний підхід казки. У гендерному відношенні всі казки допомагають сформувати чоловічі і жіночі риси характеру. Наприклад, казки для формування чоловічих рис характеру – «Троє поросят», «Колобок». У них

показаний метод боротьби для чоловіка. У казці «Троє поросят» дається успішний сценарій перемоги над переважаючим за силою противником, а в казці «Колобок» міститься найважливіше попередження про те, за яких умов можна зазнати поразки, про виконання правил безпеки. На цих казках можна пояснити хлопчикові типологію супротивника, сценарії боротьби з ним і перемоги. У протистоянні з одним супротивником потрібна сила, з іншим – обережність і завбачливість, з третім – надійна команда, з четвертим – тактична бесіда. Казки, з чоловічим характером, містять три важливих для хлопчика ідеї: по-перше – адекватне сприйняття реальності, по-друге – представлення про ворога і безпеки, по-третє – бажання перемогти ворога. Вони символічно дають хлопчикові знання стратегії і тактики в боротьбі з противником. Міцний захист, об'єднання сил, удача, знання, використання власного переваги та слабкі сторони супротивника – ось складові успіху. Все, що хлопчик запам'ятовує в дитинстві, накладає відбиток на його доросле життя. Казки формують в майбутніх чоловіках такі риси, як вміння протистояти труднощам, мужність, відвагу, безсмертя перед ворогом, повагу і любов до мами (жінки).

А от казки – «Маша і ведмідь», «Кривенька качечка», «Морозко», «Гуси- лебеді» допомагають формувати жіночі риси характеру. У цих казках обов'язково присутній чоловічий персонаж. Героїня по різному будує з ним стосунки. Вона або вступає в боротьбу, або готує себе до щасливого шлюбу, або допомагає йому. Ці казки допомагають дівчинці досягнути сенс жіночності. У цих казках дівчинка отримує певні знання про життя героїнь. По-перше – знайти гідного партнера, тобто обрати краще. А вибір пов'язаний зі здатністю слухати своє серце, яке підкаже: хто – гідний, люблячий, відданий, готовий завжди прийти на допомогу. Приймати допомогу з вдячністю, і те, що ти будеш думати, здійсниться. По-друге – створити комфортне середовище, де вона почувається спокійно і захищено, де її сила примножується, щоб розуміти і дарувати любов, де вона може рости дітей – продовження роду. Саме любов, терпимість є основними проявами жіночності в народній культурі.

Але є казки, за допомогою яких ми можемо формувати моральні якості і у хлопчиків, і у дівчаток. Вони мають однакову кінцівку і обов'язково завершуються возз'єднанням героя й героїні – весіллям. Таким чином, казки є ефективним засобом формування моральних якостей особистості і національних рис характеру [7].

Моральні почуття дошкільнят формуються в єдності з етичною поведінкою. Важливо після прочитання казки, провести невелику бесіду з дитиною. Під час, якою ви зможете розкрити характер персонажів, дати оцінку їх діям, поговорити про позитивні і негативні його сторони. Від вибору казок для прочитання, залежить, які моральні почуття ви зможете сформувати дитині. Розвиток почуття поваги до старших органічно пов'язаний із завданням виховання культури поведінки дітей по відношенню до оточуючих. Виховується звичка бути завжди ввічливим, готовність активно проявляти турботу про старших і молодших, дбайливо ставитися до результатів праці дорослих, до їх діяльності. Триває формування культури мови, моральних якостей (правдивості, чесності, скромності, терпіння, витримка, поступливість).

Важливим завданням виховання поведінки старшого дошкільника є формування колективних взаємин з однолітками – товариськість і гуманне ставлення до однолітків, співпраця і вміння колективно планувати діяльність, організованість і культура спілкування. Виховання культури спілкування включає подальше освоєння дітьми правил ввічливості по відношенню до однолітків і формування культури спільної діяльності: ігрової, трудової, навчальної.

Виховання організованої поведінки передбачає формування у дошкільнят умінь свідомо виконувати правила поведінки, підкорятися загальним вимогам, встановленим в групі, діяти узгоджено, спільними зусиллями добиватися поставленої мети.

Виховання самостійності передбачає: розвиток ініціативи, самоорганізації і самоконтролю, цілеспрямованості, довільного, вольового

поведінки дітей у різних видах діяльності. Стимулом до прояву самостійності є позитивна оцінка вихователя, батьків.

Всі ці якості можна розкрити і сформулювати на прикладі казок (подій, дій персонажів), адже казка – скарб знань, в ній зібрана народна мудрість. Звертаючи увагу на гендерні якості героїв, ви можна виховати відважних, сильних, люблячих чоловіків і ніжних берегинь, в чийх сім'ях пануватиме взаєморозуміння, любов і працьовитість.

За В. Сухомлинським виділяють такі основні форми роботи з казкою у ЗДО: слухання; читання; бесіди про казки; виготовлення і добір ілюстрацій до казок; інсценізація казок (театралізація); створення казок [3].

М. Лавренова до цього переліку додає: гра-драматизація за сюжетом казки; виготовлення поробок за мотивами казки чи героями (іграшок, наголівників, заготовки розфарбовок казкових героїв), картки з назвами казок, картки із зображеннями казкових героїв тощо. Серед методів і прийомів навчання та виховання вона рекомендує: «хвилини мудрості народної», диктанти, інтерактивні вправи, рольові ігри, ділові ігри, «Казка на пальцях», «життєві проекти», практичні дослідження та ін. [27, с. 76].

На важливості ролі казки у вихованні дитини та на нероздільності понять «дитина» і «казка» наголошує також С. Русова. «Казка природно відповідає вимогам дитячого розуму, а ті людські відносини по казках такі прості і зрозумілі, що дитина може щиро співчувати лихові і недолі, радіти перемозі й щастю казкових героїв. Й це викликає перше почуття симпатії – початок альтруїзму, перше свідоме враження правди й неправди, тої примітивної великої правди, яка залягає в глибокому лоні народної душі й виливається так просто в народних казках. Тут уперше прокидається дитяча увага до людей, співчуття до їх долі, зростає глибока сердечна любов до усього вбогого, до краси й до добра» [26].

Роль казки у вихованні дитини посилюється низкою обставин. По-перше, казка пропонує дітям альтернативні рішення для роздумів. У ній присутні добрі та погані герої. Тому дитина, оцінюючи вчинки кожного з

них, може аналізувати їх та вирішувати, кого їй варто підтримувати за сюжетною лінією казки. По-друге, казка допомагає знаходити вихід із складних ситуацій. Діти на прикладах героїв вчать чинити так, а не інакше. По-третє, казка формує майбутню модель поведінки дитини. Так, вчинки героїв досить часто можуть бути присутніми в житті дитини, і вона буде озброєною, як себе поводити.

С. Литвиненко у своїй дисертаційній роботі відзначає, що ефективність морального виховання з використанням українських народних казок формується через його цілеспрямованість. Тобто конкретні моральні якості уособлюються у конкретних вчинках героїв конкретних казок та дозволяють виховувати конкретні риси характеру: доброта, людяність, чесність, щирість тощо. Вплив казки на виховання має носити систематичний характер та гуманістичну спрямованість [22, с. 36].

Т. Гризоглазова у своїх дослідженнях вагоме місце відводить музичним казкам, зазначаючи, що музика в казці за допомогою інтонації, динаміки та темпу звучання передає почуття героїв, полегшує сприйняття сюжету. Вказана дослідниця розробила цілу організаційно-методичну систему виховання дітей за допомогою казки, що складається з трьох рівнів: емоційно-чуттєвого, емоційно-пізнавального та емоційно-діяльнісного [13, с. 102].

Вплив народної казки як елемента національного фольклору на почуття та емоційний настрій дитини підтверджується також у дослідженнях Н. Стельмаховича [21].

Естетичну цінність казки підтримує також Л. Виготський, визнаючи її потужним інструментом морального виховання. Він сформулював так званий «закон емоційної реальності фантазії», що полягає в наступному: наші емоції пов'язані з дійсністю, яку ми усвідомлюємо (як реальною, так і нереальною – фантазією), і ця дійсність здатна на нас впливати [21].

Народна казка у своїй основі містить не стільки фантастичні, скільки повчальні мотиви. Здавна у народній казці намагалися втілювати оціночне

ставлення до вчинків героїв (добро і зло, мудрість і дурість, жадібність і щедрість, дружба і ворожнеча тощо). Мораль казки завжди розділяє ці якості на позитивні і негативні, повчаючи, як треба чинити, а як не треба.

Наведемо основні ознаки казки, обумовлені її літературно-жанровим призначенням. Казка, як і більшість інших видів літературних творів, містить в собі три основні елементи (зачин, основна частина і кінцівка). Проте логіка їх побудови виключає з тексту різні описи навколишньої природи, обстановки побуту тощо. Вона урізана до чіткого висвітлення основного сюжету, а також пронизана розподілом персонажів на поганих і хороших. Казковий сюжет часто містить декілька пов'язаних епізодів, проникнений драматичним розвитком подій та щасливою кінцівкою. У казці, зазвичай, описується «замкнений» (обмежений) період часу із логічним його завершенням, а також співвіднесенням з досягненням героями мети (перемогою добра над злом). На основі аналізу наукової літератури нами зроблено висновок, що казка у процесі виховання дітей дошкільного віку виконує наступні основні функції (табл. 1.2).

Таблиця 1.2.

Основні виховні функції казки

Виховні функції казки	Характеристика
Естетична	Вводить дитину у світ прекрасного та цікавого, допомагає уявити яскраві образи та втілити фантазії, виховати почуття краси.
Пізнавальна	Дозволяє дитині пізнавати нові правила поведінки, вчитися на вчинках героїв.

Морально-етична	Формує у дитини уявлення про етичні та моральні норми і правила поведінки з оточуючими.
Соціально-виховна	Виховує дитину як частину соціуму, формуючи у неї комунікаційні міжособистісні навички.

К. Ушинський вважає, що «ідеал людини, якою вона постає у фольклорі, позначений всіма кращими якостями душі народної: чесністю, правдивістю, співчуттям, прихильністю до краси» [25, с. 39].

Казку діти сприймають легко вже тому, що в усіх дитячих казках безперервно повторюються дитячі слова та звороти, і з цих безперервних повторень, що якнайбільше задовольняють педагогічне значення оповідання, складається оповідання, складається щось ціле, струнке, що легко оглянути, сповнене руху, життя й інтересу. Ось чому казка не тільки цікавить дитину, не тільки становить прекрасну вправу в самому початковому сприйманні, весь час повторюючи слова й звороти, але надзвичайно швидко відбивається в пам'яті дитини з усіма своїми деталями й народними висловами. Моральний зміст казки тут не має значення, та його часто зовсім немає. Автори казок знали, що мораль полягає не в словах, а в самому житті, що охоплює дитину з усіх боків і звідусіль щохвилини проникає в її душу. В казках автор розповідає дітям свої мрії та принаймні, наполовину вірить сам у ці мрії [25, с.45].

Отже, можемо зробити висновок, що у педагогічному значенні казка є незамінним засобом морального виховання дітей дошкільного віку. Образна мова казок зворушує дитину, пробуджує почуття власної гідності, стверджує поняття про добро й зло, справедливість і несправедливість. Витоки духовного виховання – у розповіданні та читанні казок, виховання через серце, виховання через душу дитини. Казка завдяки своїй невимушеності викладу, прозорості образів, назавжди залишає невивірний слід у дитячій душі. Казки найкращим

чином відповідають запитам дітей, органічно відповідаючи дитячій психології. Тяга до добра і справедливості, віра в чудеса, схильність до фантазій, до чарівного перетворення навколишнього світу – все це дитина радісно зустрічає і в казці.

Крім очікування надзвичайного, чудесного, чарівного, дитячій уяві притаманна ще одна потреба. Дитина хоче наслідувати оточуючим її, спритним, розумним дорослим, але їй не завжди це вдається. У казці ж все можливо. Маленький хлопчик (дівчинка) сміливий і меткий, виходить переможцем з усіх випробувань. Він може перелетіти через тридев'ять земель в тридесяте царство і перемогти дракона. Іншими словами, дошкільник як би реалізує свої неусвідомлені бажання, не завжди здійсненні в житті.

Завдяки казкам у дитини виробляється здатність співпереживати, співчувати і радіти, без якої людина не людина. Отже, оскільки у наш час проблема морального виховання дошкільників є актуальною, то казка – найбільш ефективний засіб для досягнення цієї мети.

1.3. Педагогічні умови морального виховання дітей старшого дошкільного віку засобом казки

В основу дослідження нами покладено припущення про те, що існує взаємозв'язок між ефективністю морального виховання з використанням казок та педагогічними умовами: використання казок у виховному процесі сприятиме моральному вихованню дітей старшого дошкільного віку за таких педагогічних умов, як-от:

- першою педагогічною умовою є використання казок в освітньому процесі закладу дошкільної освіти вихователями як під час роботи з художньою літературою, так і на заняттях;

- друга педагогічна умова реалізується в режимних моментах, в процесах життєдіяльності та шляхом проведення різних типів занять;

- *третья педагогічна умова – співпраця закладу дошкільної освіти та сім'ї.*

Перш ніж зупинитися детальніше на кожній з виокремлених нами умов зазначимо, що специфічною рисою поняття «педагогічні умови» є те, що воно включає в себе елементи всіх складових процесу навчання і виховання: цілі, зміст, методи, форми, засоби.

Педагогічні умови – це сукупність заходів, спрямованих на підвищення ефективності педагогічної діяльності. Під педагогічною умовою Н. Боритко розуміє зовнішню обставину, що робить істотний вплив на перебіг педагогічного процесу, в тій чи іншій мірі свідомого сконструйованого педагогом, який передбачає досягнення певного результату [28, с.53].

В. Андреев вважає, що педагогічні умови – це «обставини навчального процесу, які створені завдяки результату цілеспрямованого відбору для досягнення певних навчальних цілей» [28, с.89].

Синтезуючи визначення Н. Лисенко [19, с.15], та ін., під педагогічними умовами ми розуміємо сукупність об'єктивних можливостей, змісту, форм, методів, психолого-педагогічних прийомів, спрямованих на вирішення поставлених дослідницьких завдань. При плануванні роботи по залученню дітей дошкільного віку до читання казок необхідно: рівномірно розподілити матеріал протягом навчального року; заздалегідь передбачити і обдумати методи і прийоми, що забезпечують максимальну активність дітей на заняттях і у вільний від занять час, їх творчу самореалізацію; своєчасно закріпити досліджуваний матеріал, уникнути поспіху, перевантаження дітей.

Першою педагогічною умовою є використання казок в освітньому процесі закладу дошкільної освіти вихователями як під час роботи з художньою літературою, так і на заняттях. Це можуть бути читання і розповідання на заняттях: одного твору; кількох творів, об'єднаних єдиною тематикою або єдністю образів (дві казки про лисичку); об'єднання творів, що належать до різних видів мистецтв; читання і розповідання з використанням

наочного матеріалу (з іграшками, різними видами театру, кінофільмами); читання як частина заняття з розвитку мовлення або ознайомлення з навколишнім середовищем. Важливо, щоб заняття по ознайомленню з казками були незвичайні, цікаві дітям.

У процесі ознайомлення з казкою дуже важлива реалізація морально-виховних завдань, підтримання емоційного настрою. Організуючи роботу з дітьми щодо ознайомлення з казками, необхідно врахувати те, що матеріал для дітей повинен бути доступним, зрозумілим, відповідати рівневі їхнього розвитку.

Як зазначає Н. Маліновська, казка, має важливе значення та допомагає сформувати духовно-моральну, національно свідому особистість. Слід застосовувати такі методи і прийоми, як от: читання українських фольклорних казок моральної спрямованості; етична бесіда за змістом прослуханого; розглядання ілюстрацій; пояснення моральних норм; словесне змалювання героїв казок. Під час бесіди за змістом казок моральної спрямованості за допомогою цілеспрямованих запитань дітям можна подавати знання про моральні категорії, моральні якості і норми, формувати навички свідомого сприймання й повного розуміння змісту творів моральної спрямованості.

Дітей слід вчити характеризувати персонажів, оцінювати їхні дії й учинки, висловлювати своє ставлення до героїв та їхньої поведінки.

Друга освітня умова реалізується в режимних моментах, в процесах життєдіяльності та шляхом проведення різних типів занять. Режимні моменти займають більшу частину часу, за якого дитина проводить в закладі дошкільної освіти. Вони не повинні розглядатися як просте забезпечення потреб дитини. Всі процедури і те, як вони проводяться, складають важливу частину педагогічного виховного процесу. У ці моменти відкривається можливість індивідуального спілкування вихователя з дитиною дошкільного віку. Використання казок у режимних моментах встановлює довірчі відносини, зміцнює емоційний зв'язок з дитиною. У ході щоденних процедур, розмовляючи з дитиною, дорослий називає предмети і дії, щось пояснює,

запитує, відповідає на питання, розповідає, обговорює. Для цього доцільно використовувати у різних видах діяльності казки. Слід використовувати малі фольклорні жанри – це мініатюрні поетичні твори, створені для дітей і мають певну педагогічну спрямованість. Вони надають окрас мові педагога, роблячи її образної та барвистою, привертають увагу дітей, оживляють звичайні повсякденні справи дитини-дошкільника. Під час режимних моментів широко використовують прислів'я і приказки. Якщо хтось із дітей образив іншого, вихователь може використати прислів'я: «Слово може врятувати людину, слово може і вбити, рана загоїться, а лихе слово – ні». Якщо дитина пообіцяла поділитися іграшкою, а потім забула можна використати таке прислів'я: «Сказати – вузлом зав'язати». Пояснюють дітям його значення так: раз пообіцяв, то потрібно виконати, міцно тримати своє слово. Так кажуть з тих давніх пір, коли багато людей писати і читати ще не вміли, і щоб не забути про щось, вони зав'язували вузлик на хустинці (демонструючи хустку з вузликом). Так вже не роблять, але прислів'я залишилося. Доцільно також нагадати про якусь аналогічну ситуацію з казки. Навести приклад поведінки казкового героя.

Третя педагогічна умова – співпраця закладу дошкільної освіти та сім'ї. Сучасний етап розвитку дошкільної освіти передбачає тісну взаємодію двох виховних інститутів – сім'ї та закладу дошкільної освіти – з метою різнобічного розвитку особистості дитини з урахуванням її можливостей і здібностей. Дитина вчиться тільки у тих, кому довіряє, хто для нього авторитетний. А це означає, що саме батьки є її найкращими вихователями. Існує необхідність спрямування роботи на співпрацю ЗДО та сім'ї, на противагу заміни дитячим садком батьків, що дає можливості для їх взаємодії.

Плануючи роботу з батьками, вирішуються наступні завдання:

1. Допомога батькам відповідно до проблем, що виникають при вихованні дітей, краще орієнтуватися в різних життєвих ситуаціях.
2. Просвіта сім'ї (надання методичних матеріалів: ігор, вправ, фольклорних творів що сприяють розвитку моральних уявлень).

3. Навчити батьків прислухатися до своїх дітей, їх почуттів, допомогти встановити довірчі відносини з дитиною. Принципи взаємодії закладу дошкільної освіти з сім'єю: доброзичливий стиль спілкування; індивідуальний підхід; співробітництво, а не наставництво; ретельна підготовка до кожного заходу; динамічність.

Переваги взаємодії закладу дошкільної освіти з сім'єю:

- *позитивний емоційний настрій педагогів і батьків на спільну роботу з розвитку й виховання дітей;*
- *врахування індивідуальності кожного дитини;*
- *самостійний вибір батьками напрямків розвитку й виховання дитини;*
- *зміцнення внутрішньо-сімейних зв'язків, емоційного спілкування, знаходження спільних інтересів і занять;*
- *можливість реалізації єдиної програми розвитку і виховання дитини в закладі дошкільної освіти і сім'ї;*
- *можливість врахування типу родини й стилю сімейних відносин;*
- *відкритість закладу дошкільної освіти для сім'ї;*
- *співпраця педагогів і батьків у розвитку та вихованні дітей;*
- *створення активного розвивального середовища, активних форм спілкування дітей і дорослих, що забезпечують єдині підходи до розвитку дитини в сім'ї та закладу дошкільної освіти;*
- *діагностика загальних і приватних проблем у розвитку, навчанні та вихованні дитини.*

Для реалізації педагогічних умов в системі роботи закладу дошкільної освіти з морального виховання можна виділити наступні принципи: послідовність, наочність, змістовність матеріалу, креативність (заохочення і стимулювання творчої діяльності дитини), доступність, активність, безперервність (отримання знань на базі фольклору не закінчується в освітньому процесі, а триває в групі в ігровій діяльності, в родині).

В рамках реалізації педагогічних умов морального виховання використовують: застосування практичного досвіду, формування духовно-моральної свідомості (колективна гра, роз'яснення, бесіда). Дані методи спрямовані на формування у дітей 4-5 року життя моральних уявлень, суджень, оцінок, моральної свідомості, допомагають у формуванні моральних основ особистості на основі розуміння, осмислення і прийняття.

Таким чином, процес виховання культури поведінки дуже складний і вимагає свідомого та своєчасного використання багатства арсеналу педагогів різними способами. Необхідно враховувати динаміку змін виховного впливу казкових творів для вчасного коригування та застосування вдалих педагогічних умов.

Висновки до розділу 1

У процесі дослідження теоретичних основ морального виховання як психолого-педагогічної категорії було визначено, що мораль – це змінна форма суспільної свідомості, що є своєрідною системою «неписаних законів», складається із сукупності суспільних цінностей та норм. Моральне виховання має засновуватися на демократичних та гуманістичних принципах формування особистості.

Дослідження сутності поняття «моральне виховання» у різних дослідників показало, що більшість дослідників послуговуються визначенню морального виховання з урахуванням формування в особистості моральних цінностей та відповідної поведінки. Найбільш повним та точним визначенням з-поміж наведених вважаємо визначення А. Кузьминського: моральне виховання – це діяльність із засвоєння теоретичних основ моралі, формування моральних уявлень, організація досвіду поведінки і діяльності, які відповідають вимогам суспільної моралі.

Науковці також наголошують, що моральне виховання особистості не буде ефективним, якщо у неї не сформовано потребу у моральному самовихованні та самовдосконаленні.

Науковці майже одноставно наголошують на важливості морального виховання дітей та пропонують привчати їх дотримуватися азбуки моралі ще з раннього віку. У них мають формуватися громадянські спонукання, турбота про інтереси оточуючих людей (близьких, друзів, колективу, суспільства тощо). У зв'язку з цим важливе значення має єдність роз'яснення, повчання, переконання, спонукання до діяльності.

Вагома роль у забезпеченні успішності морального виховання в нашій державі належить відповідним державним установам, громадським організаціям, а також закладам освіти усіх рівнів. У вітчизняній педагогічній практиці основні засади морального виховання дітей та учнівської молоді закладені у Національній програмі виховання дітей та учнівської молоді в Україні, яка містить відповідні мету, завдання та принципи такого виховання.

Вплив народної казки як елемента національного фольклору на почуття та емоційний настрій дитини підтверджується багатьма дослідниками.

Використання казок у вихованні дітей обумовлене цікавістю та одночасно повчальністю їх сюжету. Оскільки до шкільний вік характеризується посиленням формування психологічних якостей особистості (розвивається пам'ять, увага, мислення), набуття першого морального досвіду у цей період також є дуже важливим.

Казка у своїй основі містить не стільки фантастичні, скільки повчальні мотиви. Здавна у народній казці намагалися втілювати оціночне ставлення до вчинків героїв (добро і зло, мудрість і дурість, жадібність і щедрість, дружба і ворожнеча тощо). Мораль казки завжди розділяє ці якості на позитивні і негативні, повчаючи, як треба чинити, а як не треба.

У дошкільному віці дитина не тільки пізнає сутність моральних категорій, а й вчиться оцінювати їх знання у вчинках і діях навколишніх, власних вчинках. Проте такі вчинки відкладаються у свідомості дитини менш

ефективно, ніж цікаві історії та казки, почуті від дорослих, прочитані власноруч, інсценізовані у групі, закріплені зробленими малюнками до казки тощо. Саме цікавий процес проведення часу відкладається у пам'яті дитини більше, ніж проста бесіда про правила поведінки з оточуючим соціальним середовищем, коли дитині постійно нагадують, чого робити не можна.

Таким чином, казка збагачує життєвий досвід дітей дошкільного віку, розвиває їх естетичний смак, творчі здібності. Сприймаючи твори цього жанру, діти вірять у добро і красу, у них виникає бажання завжди боротися за правду та справедливість.

Виокремлено та теоретично обґрунтовано педагогічні умови морального виховання дітей старшого дошкільного віку засобом казки. А саме, використання казок в освітньому процесі закладу дошкільної освіти вихователями як під час роботи з художньою літературою, так і на заняттях; використання казок в режимних моментах, в процесах життєдіяльності та шляхом проведення різних типів занять; співпраця закладу дошкільної освіти та сім'ї у напрямі морального виховання дітей старшого дошкільного віку.

РОЗДІЛ II. РЕАЛІЗАЦІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ МОРАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

2.1. Діагностичний інструментарій дослідження рівня моральної вихованості в дітей старшого дошкільного віку

Метою констатувального етапу є з'ясування рівнів сформованості моральної вихованості дітей старшого дошкільного віку. Відповідно нами розроблено діагностичний інструментарій дослідження рівня моральної вихованості в дітей старшого дошкільного віку.

На думку вчених (Л. Божович, Г. Люблінська) найбільш зрозумілими для розуміння дітей старшого дошкільного віку є такі важливі складові морального виховання: *моральні якості* (скромність, чесність, ввічливість, гостинність), *моральні категорії* (повага, дружба, доброта, співчуття), і *моральні норми*.

На основі визначення поняття «моральні уявлення» та їх визначених структурних компонентів формування (моральна свідомість, моральні почуття, моральна поведінка) нами визначені показники та критерії моральних уявлень, які визначені у табл. 2.1., а також розроблена характеристика рівнів їх сформованості для дітей старшого дошкільного віку.

Таблиця 2.1.

Критерії та показники моральних уявлень

Критерій	Показники
Знаннєвий	обізнаність дітей з моральними категоріями, такими як «дружба», «доброта», обізнаність дітей дошкільного віку з моральними якостями.

Рефлексивний	розуміння моралі казкових творів, оцінка моральних вчинків і поведінки героїв казкових творів, однолітків; самооцінка.
Діяльнісно-чуттєвий	уміння співчувати героям казок, здатність піклуватися про старших та молодших.

Оцінка кожного показника визначаються за допомогою критеріїв, співвіднесених з трьома рівнями сформованості моральних уявлень: *високим, середнім і низьким*.

З метою діагностики сформованості моральних уявлень у дітей старшого дошкільного віку у нашому дослідженні ми визначили й розробили основні критерії та їх показники, що нададуть змогу здійснити у дітей критеріально-рівневе оцінювання моральної вихованості засобом казки. У табл. 2.2. визначені рівні та відповідні показники сформованості моральної вихованості дітей старшого дошкільного віку.

Таблиця 2.2.

Рівні та відповідні показники моральної вихованості дітей старшого дошкільного віку

№	Рівень	Показник
1.	Високий рівень	Діти знають і розуміють суть моральних категорій, моральних якостей та норм (3-4) та знайомі з нормами та правилами моральної поведінки. Можуть висловити їх ставлення до позитивних та негативних героїв казки та пояснити їх думку. У деяких випадках можуть очікуватися незначні неточності; в більшості випадків проявляють бажання співпереживати та піклуватися про оточуючих.

2.	Середній рівень	Діти знайомі з моральними категоріями, моральними якостями та нормами (1-2), знайомі з нормами та правилами моральної поведінки, але часто відступають від них; розрізняють два-три фольклорні жанри, не в змозі самостійно підібрати фольклорні твори на задану тематику, часто невірно визначають мораль твору; можуть піклуватися про оточуючих після нагадування з боку дорослих або під їх контролем.
3.	Низький рівень	Діти знайомі з моральними категоріями, моральними якостями та нормами (1-2) і можуть пояснити їх суть. Знайомі з деякими нормами та правилами моральної поведінки, але часто відхиляються від них. У більшості випадків діти не в змозі висловити своє ставлення до героїв твору та недоречно оцінити їхні вчинки (свої чи однолітків); не мають бажання піклуватися про навколишніх.

Отже, моральне виховання дітей старшого дошкільного віку полягає у тому, щоб свідомо відтворювати свої вчинки на основі загальновизнаних моральних якостей, норм і правил, які формуються в процесі виховання, та відповідно оцінювати свою поведінку та поведінку однолітків.

Експериментальне впровадження педагогічних умов морального виховання дітей старшого дошкільного віку засобом казки має відбуватися за таких етапів:

I етап пов'язаний з впровадженням констатувального експерименту, який полягає у визначенні рівнів моральної вихованості дітей старшого дошкільного віку. Відповідно до критеріїв та показників ми розробили завдання для діагностування рівня вихованості в дітей старшого дошкільного віку на *констатувальному* етапі експериментального дослідження та перевірки

ефективності впливу казки на моральне виховання дітей старшого дошкільного віку на *контрольному* етапі експериментального дослідження.

II етап – це формувальний експеримент, за якого має відбутися підвищення рівня моральної вихованості у дітей старшого дошкільного віку.

III етап – це проведення контрольного експерименту, метою якого є перевірка ефективності вже існуючої системи роботи з покращення рівня моральної вихованості у дітей старшого дошкільного віку за результатами протиставлення даних контрольної та експериментальної груп.

Наведемо приклади завдань за кожним із критеріїв

Знаннєвий критерій

Показник: розуміння дітьми моральних категорій.

Завдання: «Допоможи Зайчику»

Мета: визначити обізнаність дітей з моральними категоріями «дружба», «доброта».

Матеріал: іграшковий зайчик.

Процедура виконання:

Вихователь звертається до дітей: малята, до нас в гості завітав маленький та куций Зайчик. Слухайте, що він повідомив: «Зі мною зовсім недавно вийшла одна історія, яку я самотійно не можу зрозуміти. У мене є друг Ведмедик, ми з ним друзі з дитинства. Одного разу Ведмедик забився лапкою і йому порекомендували цілий тиждень просидіти вдома, я кілька разів гукав друга щоб погратися з ним на галявині, але він відповів, що не може. Пройшов тиждень і Ведмідь вийшов на галявину, але чомусь не захотів розмовляти з Зайчиком, сказав, що я поганий друг, бо друзі так себе не поводять. Малята, скажіть, як доречно поводитися справжнім друзям? Що не так він зробив? Що таке доброта? Як це бути добрим?»

Показник: обізнаність дітей з моральними якостями.

Завдання: «Зустріч з Їжачком»

Мета: визначити обізнаність дітей з однією з моральних якостей, з «ввічливістю».

Матеріал: іграшковий їжачок.

Процедура виконання:

Вихователь: Малята, сьогодні до нас завітав в групу Їжачок з казкового лісу, він ходить до садочку в лісі. В нього є педагог – Лисичка Михайлівна, вона пояснила, що треба бути ввічливими, проте він не знає що таке ввічливість, а давайте допоможемо йому, малята? Давайте разом пояснимо Зайчику як потрібно поводити себе ввічливим дітям. Скажіть, що потрібно роботи щоб бути ввічливим? Як бути ввічливою дитиною?

Рефлексивний критерій

Показник: розуміння моралі фольклорних творів

Завдання: «Пригоди Котика і Півника».

Мета: визначити розуміння дітьми моралі народної казки «Котик і Півник»).

Матеріал: Казка Котик і Півник.

Процедура виконання:

Вихователь розповідає казку, а потім задає питання дітям: Про що мовиться у казці? Як ви думаєте, Котик і Півник були друзями? З чого це видно? Чи правильно вчинили герої? Проводячи аналогію цьому завданню дітям пропонувалися завдання на розуміння моралі інших народних казок.

Показник: оцінка моральних вчинків і поведінки героїв фольклорних творів і однолітків.

Мета: виявити вміння оцінювати моральні вчинки і поведінку однолітків

Завдання «Як вчинив хлопчик?»

Процедура виконання:

Вихователь повідомляє дітям про один випадок. Одного разу сусідка прийшла в гості до мами Андрія. Андрій почав ховатися з братом під стіл, де дорослі хотіли випити чаю, і почав шукати, а Андрій наштовхнувся на стіл, все на ньому затремтіло і подруга мами пролила гарячий чай собі на сукню. «Як тобі не соромно, ти зіпсував мені сукню, хіба ти не міг погратись у своїй кімнаті?» – сказала сусідка. «Я ж у себе вдома – де захотів, там і граюся» –

мовив хлопчик. Малята, як поводився Андрій? Що ви можете сказати про його поведінку? Чому? Чи є такі серед наших дітей?

Діяльнісно-чуттєвий критерій

Показник: уміння співчувати героям казок

Завдання: «Кого б ти пожалів?»

Мета: виявити вміння співчувати героям казки.

Матеріал: Казки «Кривенька качечка», «Лисичка-сестричка і Вовк-панібрат», ілюстрації до них.

Процедура виконання:

Вихователь разом з дітьми пригадує зміст казок. Після чого запитує: Малята, хто з героїв вам найбільше сподобався? Чому? Діти, кому з героїв ви найбільше співчуваєте: Вовкові чи Лисичці? Чому? Як ми можемо назвати Лисичку?

Показник: здатність піклуватися про молодших, поважати старших

Завдання «Хто найкращий помічник?»

Мета: виявити здатність піклуватися про молодших.

Матеріал: іграшки їжачок, зайчик та ведмедик.

Процедура виконання:

Вихователь:

Малята, до нас прибіг Їжачок, він посварився зі своїми найближчими друзями: Зайчиком і Ведмедиком, і все через те, хто найбільше допомагає батькам і піклується про менших братиків і сестричок. Зайчик сказав, що знає як і допомагає мамі: підмітає підлогу, миє посуд, і капусту на грядці поливає. Їжачок сказав, що піклується про малих сестричок, коли мами немає вдома. Зайчик відповів, що це не справжня допомога, бо Їжачок любить більше всього гратися і дивиться, щоб з ними нічого страшного не трапилось. А ведмедик застеляє своє ліжко і посуд за собою миє. То хто ж з них насправді допомагає батькам? Від кого допомоги більше? Чому? Чи допомагають батькам наші дітки? Як саме?

Отже, I етап пов'язаний з впровадженням констатувального експерименту, який полягає у визначенні рівнів моральної вихованості дітей старшого дошкільного віку. Відповідно до критеріїв та показників, розроблених завдань можна діагностувати рівні моральної вихованості в дітей старшого дошкільного віку.

2.2. Система роботи з реалізації педагогічних умов морального виховання дітей старшого дошкільного віку

Для експериментального дослідження ми визначили певний план проведення експериментальної роботи впродовж тривалого часу, основні етапи та способи досягнення кінцевої мети. Розглядаючи педагогічні умови морального виховання дітей засобами казки, слід зазначити про те, що неабияку роль у цьому процесі відіграють педагоги та батьки (саме тому третя педагогічна умова, виокремлена нами, це співпраця закладу дошкільної освіти та сім'ї).

Розробляючи формувальний експеримент, слід відібрати українські народні казки. Для успішної роботи в даному напрямку для дітей старшого дошкільного віку використовують такі методи: наочний, словесний, практичний.

До наочних відносимо:

- читання творів усної народної творчості;
- спостереження;
- показу казок та інших творів разом з дітьми;
- розглядання книжкових ілюстрацій, репродукцій, предметів;
- проведення дидактичних ігор;

Словесні методи:

- розповіді або бесіди;
- читання творів;
- заучування потішок, пісеньок, прислів'їв, приказок, лічилок;

- розповідання творів усної народної творчості дітьми;
- бесіди з елементами діалогу;

Практичні методи:

- організування зустрічей з батьками;
- проведення ігор на базі матеріалу (рухливі, малорухливі, дидактичні, інсценування);
- приготування з дітьми різних страв народної кухні;
- організування постановки народної казки;
- малювання або ліпка з пластиліну за ілюстраціями до казок.

Першою педагогічною умовою є використання казок в освітньому процесі закладу дошкільної освіти вихователями як під час роботи з художньою літературою, так і на заняттях;

Провідною формою роботи є інтегровані заняття з різних розділів програми (розвиток мовлення, художня література, малювання). На цьому етапі використовуються такі методи і прийоми: розповідання казок та коментування їх змісту, складання розповідей за планом з наступним оцінюванням, малювання за змістом казок, порівняльний опис і відтворення дій героїв казок, ігрові моральні ситуації, у процесі яких слід стимулювати дітей старшого дошкільного віку до самооцінки й оцінки поведінки й вчинків однолітків та героїв казок, дидактичні ігри та ігрові вправи; слід закріплювати знання дітей щодо сутності моральних категорій, норм і якостей. Також радимо проводити заняття з художньої літератури, з малювання, використовуючи такі методи і прийоми: уявний діалог із персонажами або героями казок, проблемні моральні ситуації та запитання, інсценізація творів українських казок спрямованих на моральне виховання.

Наведемо приклади занять.

Ходить гарбуз по городу

Інтегроване заняття для дітей старшого дошкільного віку

Мета: розширювати та уточнювати знання дітей про овочі, фрукти, використовуючи українську народну казку, де вони ростуть (у саду, на городі) активізувати словник узагальнюючими словами – овочі, фрукти. Вчити відгадувати загадки. Розвивати зв'язне мовлення, логічне мислення, творчу уяву; вправляти у вимові шиплячих звуків; продовжувати формувати вміння часткового звукового аналізу слів. Учити складати описові розповіді.

Виховувати пізнавальний інтерес до усної народної творчості, природи, організованість, уміння працювати у групі, творчу уяву, креативний підхід до виконання творчого завдання.

Матеріал: візочок, гарбуз, автобус намальований на картоні, 3 куба з картинками (ліс, город, сад) або підставки, муляжі, або свіжі: овочі, фрукти, горішки, гриби, ягоди; маски-наголівники: диня, огірок, бараболя, квасоля, морква, буряк; предметні картинки з зображенням овочів (огірок, капуста, буряк, помідор, кабачок); консервовані: помідори, огірки, кабачки, перець; гарбузи, серветки для декупажу, засушені листочки, клей, пензлики, фарби гуашеві, вологі серветки, звичайні серветки.

Хід:

1. Привітання

(Діти під музику заходять до зали, стають півколом)

Добрий день вам добрі люди

Хай вам щастя й доля буде,

Не на день, і не на рік

А на довгий, довгий вік!

2. Психогімнастика *(під музику)*

(Вихователь промовляє слова, діти виконують відповідні рухи)

Усміхнемось всім навколо

Небу, сонцю, квіткам, людям

І тоді обов'язково

День для вас привітним буде!

3. Сюрпризний момент

(запис голосу гарбуза незадоволений)

- Всі про мене забули, лежу тут сам, хоч би хто в гості завітав.

(за кущиком у візочку лежить гарбуз)

Вихователь викочує візочок перед дітьми.

- Діти подивіться кого я зустріла.

- Хто це?

- Ти засмутився через те що тебе всі покинули, в гості до тебе не заходять?

- Діти, а ви знаєте де живе та росте гарбуз?

- Що таке город?

(город – це ділянка землі, де ростуть овочі) (Слайд)

- Молодці.

4. Дидактична гра «У саду, в лісі, на городі»

- Наші діти пане Гарбуз дуже люблять різні цікаві ігри. Зараз я пропоную пограти у гру під час якої ми з'ясуємо чи знають вони що де росте.

I – «Сад»

II – «Ліс»

III – «Город»

(пояснюю правила гри. Під музику.)

- На кубках 3 кошика (з зображенням малюнків сад, ліс, город)
(Або стають відповідно біля кубів з предметами в руках).

Після гри перевіряємо що лежить у кошиках, називаємо.

- Молодці!

- Ну що, приймаємо запрошення пана Гарбуза?

- Як же ми доберемося до городу?

- На чому поїдемо? *(потяг, машина, автобус)*

- Нас багато, тому автобусом мабуть буде зручніше. Займайте місця будьте уважні і обережні. Рушаємо!

5. Пісня «Автобус»

(Діти співають і виконують відповідні рухи)

- Ось ми і приїхали.
- Мабуть тут буде дуже весело і цікаво. Увага на екран.

(Під час перегляду уривка надіваємо маски на дітей: диня, огірок, буряк, бараболя, квасоля)

6. Загадки

(Уривок з мультфільму Диня.)

Дитина: Діти марно час не гайте

А загадки відгадайте.

1. Сто хустин собі напнула, кожушок надіти забула. *(Капуста – слайд)*

2. На городі восени лежать жовті кабани,
Прив'язані за хвости, щоб не надумали втекти. *(Гарбузи – слайд)*

3. Стоїть півень на грядках
У червоних чобітках. *(Буряк – слайд)*

4. Сховалась Марічка в підземній коморі
І тільки косички лишилися на дворі. *(Морква – слайд)*

5. Я на сонці сонцем сяю, родичів багато маю.
Гарбузову господиню усі знають. Хто я? *(Диня – слайд)*

- Дякуємо тобі Диня.

7. Дидактична гра «Хто який?»

- Хто ж далі нас зустрічає? *(Огірочки – мультфільм)*

Дитина: Спробуйте овочі всі описати,

Хто з нас який, треба сказати. *(Показ предметні картинки)*

- Огірок який? *(зелений, довгастий, свіжий)*
- Капуста яка? *(хрумка, біла, соковита)*
- Буряк який? *(корисний, червоний, солодкий)*
- Помідор який? *(червоний, круглий)*
- Кабачок який? *(довгастий, корисний, зелений)*
- Давайте пригадаємо яку чистомовку ми знаєм про кабачок.

Чки – чки – чки – Оля сіє кабачки.

Чка – чка – чка - хочу з'їсти кабачка.

Чків – чків – чків – як багато кабачків.

Чок – чок – чок – ось найбільший кабачок.

8. Дидактична гра «Упізнай звук»

- Який звук часто повторюється в цій чистомовці? (Звук Ч)

- Приготуйте будь ласка свої долоньки і вушка.

- треба плеснути в долоні, коли ви почуєте слово в якому є звук Ч
(чашка, дім, чайник, машина, зайчик, лисичка, город, черевики, осінь, чобіток, м'яч, черепаха.)

- Ну що, відпочиньмо трішки.

9. Фізхвилинка.

На городі працювали

Ріпу, моркву виривали

І в садочку ми бували

Груші, яблука збирали.

Гарний урожай зібрали

Всі раділи, танцювали.

Увага на екран. Хто це нас зустрічає?

10. Гра «Скажи лагідно» (Обізвалась бараболя, Мультфільм)

Дитина: Ми всі різні і пригожі

І на інших всіх не схожі.

- У кожного овоча є своя назва.

- Пропоную назвати наші овочі лагідно.

Буряк - бурячок

Огірок – огірочок

Помідор – помідорчик

Капуста - капусточка

Цибуля – цибулька

Часник – часничок.

Молодці!

Далі нас зустрічає ще одна господиня.

11. Дидактична гра «Відгадай за смаком» (*Обізвалася морквиця – Мультфільм*)

Дитина: З вами хочу я пограти, овочі покуштувати (*діти сідають на килимок, заплющують очі. Вихователь з морквинкою роздають овочі*)

12. Гра «Овочеві страви» (*Обізувались буряки. Гарбузові свояки. Мультфільм*)

Дитина: З нас готуються приправи

Добрі, гарні, смачні страви.

- Що можна приготувати (*борщи, салат, смажену картоплю, овочева рагу...*)

- Як зберегти на зиму огірочки та помідори? (*консервувати, показ банки з огірочками, помідорами, кабачками...*)

- Які овочі можна вживати сирими? (*огірки, помідори, морква, капуста, цибуля*)

- Які лише – вареними? (*картопля, квасоля, боби*).

- На городі є ще один дуже поважний пан. Увага на екран.

13. Гра «Назви одним словом» (*Обізувався старий біб. Я тримаю цілий рід. – мультфільм*)

- Як ми назвемо одним словом капусту, огірок, картоплю, цибулю, буряк, помідор, баклажан...? **Овочі.**

- Слива, яблуко, груша, персик. **Фрукти.**

- Малина, полуниця, ожина. **Ягоди.**

- Молодці! Ви дуже добре відповідали. А ось і наш господар.

Я – гарбуз такий перистий

З салом мене можна їсти. (*Мультфільм*)

- Що готують з гарбуза?

Діти: Каша, сік, варення, оладки... (*Слайди*) (*Перегляд слайдів з коментарем вихователя*)

- А ще гарбуз можна використати, щоб прикрасити оселю або дитячий садок, ігровий майданчик. *(Слайди на екрані)*

- Пропоную і нам з вами прикрасити наші гарбузи.

14. Пальчикова гімнастика «Солимо капустину»

Ми капусту шаткували,
Солі в неї ми поклали!
Ми капусту м'яли, дерли!
Смачну моркву туди терли.

15. Пояснення видів роботи

Робота в групах.

I група - наклеювання листочки

II група – декупаж серветками

III група – розфарбування пальчиками.

16. Підсумок. Рефлексія.

Що сподобалося сьогодні?

*Конспект заняття з художньо-мовленнєвої діяльності з дітьми
старшого дошкільного віку*

*Тема: Будова дитячої книжки. Розповідь української народної казки
«Пан Коцький»*

Мета: познайомити дітей з будовою дитячої книжки (на обкладинці є малюнок, зазначено прізвище автора, назву книжки) та її призначенням залежно від віку дитини; учити розуміти образний зміст та ідею казкового твору, вміння пояснювати зміст прислів'їв, доцільністю їхнього використання, учити чітко їх промовляти; учити емоційно передавати характер героїв, використовуючи потрібну інтонацію, силу голосу, темп голосу, міміку і жести; стимулювати відповіді-міркування; розвивати мислення дітей, увагу, уміння

аналізувати і робити висновки. Закріпити назви видів театру. Виховувати співчуття до героїв казки, почуття гумору, любов до книги.

Хід заняття

Йдіть мої любі, під ніжки дивіться
 Гостям нашим любим щиро всміхніться,
 Хай усмішка буде в кожній долонці,
 Мов проміння теплого сонця.
 А наше заняття хай цікавим стане,
 Про нього розкажете татові й мамі.

1. Комунікативна діяльність

- Ой, а що це за скринька?
- Хочете дізнатись що в ній?
- То ж, сідайте всі зручненько,
- Руки, ноги тримайте вільненько,
- Та послушайте, будь ласка
- Загадку...

Не дерево, а з листочками,
 Не сорочка, а зшита,
 Не людина, а розказує. (Книга)
 До нас сьогодні завітала книжка. Та не одна.

- А для чого потрібні книжки?
- Хочете дізнатися, які бувають книжки?

2. Етап пізнавальної діяльності

- Погляньте, які книжки я вам принесла.
- Як ви гадаєте, для кого вона? Поясніть свою думку.
- Так ця книжка для маленьких діток. Тут яскраві великі малюнки і зовсім мало тексту.
- А товсті сторінки навіщо тут? (щоб малі діти їх не порвали, бо вони не вміють користуватись книжками)

-А ось погляньте на цю книжку. Як ви гадаєте, про кого вона? (про Кривеньку Качечку)

-Як ви здогадалися? (на обкладинці намальована качечка).

-Так, на обкладинці намальована качечка, щоб діти бачили, про що книжка, а для тих хто вміє читати написана назва- «Кривенька качечка».

-Цю українська народна казка.

-Чи такі ж яскраві книжки для дорослих? Погляньте, тут, в основному текст. Та й на обкладинці книги для дорослих обов'язково написана назва-« Кобзар » та ім'я автора-Тарас Шевченко.

-Подивіться, яка товста тут обкладинка. Для чого потрібна товста обкладинка? (щоб книга не псувалася, сторінки не рвалися, не м'ялися).

-А сторінки товсті? Чи потрібні тут товсті сторінки? Чому?

-А ось до нас проситься ще одна книжка «Українські народні казки».

-Як ви гадаєте, чому на ній не написано ім'я автора? (бо ці казки придумав народ і називаються вони **народними**.)

-А книжки, які написав автор, як називаються, хто здогадався? (**авторськими**).

-Так, на світі дуже багато різноманітних книжок для дорослих і дітей. Які є книжки? (енциклопедії, казки, книжки про природу, тварин, космос тощо).

-Як ви гадаєте, книжка може чогось навчить? Чому?

-Давайте, подаруємо нашим вчителям-книжкам прислів'я-компліменти! (далі підходять до вихователя та «дарують» в долоньки прислів'я-компліменти). Діти 5 присл.)

1. Хто більше читає, той більше знає.

2. Книжка-маленьке віконце, а через нього весь світ видно.

3. Книга вчить, як на світі жити.

4. Книга-джерело знань.

5. Людина без книги, як криниця без води.

– Діти пояснюють прислів'я.

-Так. Без книжок жити було б не цікаво.

-Що це за книга заховалася від вас?

Хто здогадається?

Що за звір влітає сало

І кричить все: «Мало!» «Мало!»

У жупані парубоцькім...

Упізнали? Це (Пан Коцький

-Так, ви правильно відгадали. Сьогодні я розкажу і покажу вам українську народну казку «Пан Коцький»

-А чи знаєте ви хто такий пан? Так раніше зверталися до поважних, багатих людей. Іноді так звертаються до людини, бажаючи висловити їй повагу. Зараз звертаються до чоловіка-пан, а до жінки-пані.

– Казки всі діти любляють,

Різні казочки читають.

Але не тільки почитати, –

В казку можна ще й пограти

Які види театрів ви знаєте? (пальчиковий, Бі-Ба-Бо, ложковий, тіньовий, ляльковий, тощо)

Я розповім цю казку за допомогою пальчикового театру.

Та спочатку давайте пригадаємо з яких частин складається казка? -(зачин, основна частина, кінцівка.)

-Як починаються казки? (Жили-були, жили собі, Одного разу...).

-Як закінчуються? (І жили вони довго і щасливо, і я там був...)

-Молодці.

-Скажіть будь ласка чи було вам коли-небудь страшно?

-Так, страх-це величезна сила, яка відбирає в людини розум. Найчастіше наш страх більший, ніж причина. Недарма народна мудрість стверджує: «У страху очі великі».

-Послухайте уважно казку, потім скажете, кого стосується прислів'я.

-То ж запрошую Вас до театру! Збираймося!

Фізкультхвилинка

У театр ми збирались,

Одягались, наряджались.

Гарну зачіску зробили,

Біле личко чисто вмили.

До театру ми прийшли

Місце ми своє знайшли,

На акторів ми чекали,

Дружно всі аплодували.

-Займайте свої місця і будемо починати.

3. Перетворювальна діяльність

Пальчиковий театр до казки «Пан Коцький»

Хай ваші оченята загораються,

А ваші личка посміхаються,

Казкові двері відчиняються

Чудова казка починається...

ПОКАЗ і РОЗПОВІДАННЯ КАЗКИ вихователем

Робота над змістом.

Про кого ця казка? (про лісових звірів)

Скажіть, до кого відноситься прислів'я: «У страху очі великі?»

Кого вони злякалися? (кота) А він страшний? (ні)

Скажіть, яким голосом розмовляє лисичка з котом? (улесливим, ласкавим)

А кіт? (гордовитим)

Чому саме зайчик пішов запрошувати кота на обід?(бо інші звірі злякалися)

Чи боявся зайчик іти до лисички?(так)

Яким голосом говорив зайчик? (чемним, трохи зляканим)

Запропонувати дітям і голосом і поставою зобразити гордовиту лисичку та зляканого зайчика. Хлопчики зображують зайчика, а дівчатка- лисичку.

У кого вийшло найкраще?

Що сказав зайчик звірам, коли прибіг до лисички? (ховайтесь,-сказала лисичка,-бо пан Коцький як прийде, то всіх на шматки порве)

Хто спробує сказати так як зайчик?

Хто сказав найкраще?

Для чого лисичка лякала звірів? (хотіла, щоб звірі її боялися і поважали, бо в неї такий поважний чоловік є.)

Казка називається «Пан Коцький» Як ви гадаєте, чому?

Пригадайте, чи хотів кіт налякати звірів?

Та чого ж вони тоді перелякалися?(бо лисиця сказала, що він їх усіх розірве)

Пригода пана Коцького страшна, чи смішна? Поясніть.

4. Оцінно-контрольна діяльність

А хотіли б ви змінити кінець казки? Як? (кіт запросить звірят на гостини, на чаювання і там потоваришує з ними; звірята запросять пана Коцького жити у лісі і там мишей ловити тощо)

Не будемо нічого лякатись, будемо жити в мирі, будемо всі дружити.

Підійдіть до мене на «килимок миру». У вас сталася сварка, або ви чогось злякалися ви зможете сісти на нього і поговорити один з одним, щоб знайти шляхи вирішення проблем. Допоможіть коту порозумітися із лісовими звірами.

Діти разом:

Озирнись навкруги

Дружать в річки береги,

Вітерець голубить квіти,

Бавляться довкола діти.

Годі лякатися, годі тремтіти.

Треба довіку дружити.

Цікавіше нам буде жити,

Якщо будемо ми всі дружити.

Бачите, який котик-молодець!

Тому у цій казці щасливий кінець!

Що на занятті вам сподобалось найбільше?

Що здивувало?

Увечері ми з вами будемо виготовляти маски, доберемо одяг для кожного героя, для гри – драматизації. Подумайте, хто яким героєм хотів би бути.

Казка «Пан Коцький»

У одного чоловіка був кіт, набридло коту сидіти вдома, та ловити мишей. Вирішив він покинути свого господаря, та помандрувати, світ за очі. Як вирішив, так і пішов до лісу.

-А в лісі на галявині побачив лисичку.

-А ти ким будеш?

-Я-Пан Коцький!-відповідає кіт.

-Будь мені за чоловіка, а я тобі за дружину буду,- запропонувала лисичка.

-Згодився кіт.

Лисичка забрала його до своєї хати, та жили вони разом щасливо.

-Якось зустрів цю лисичку зайчик.

-Лисичко-сестричко, прийду я до тебе на гостини, хоч поговоримо трохи.

-А лисичка до нього: «Вибачай, друже, але я зараз дружина Пана Коцького, він тебе на шматки розірве.»

-Здивувався зайчик, та й побіг поділитися цією новиною з вовком, ведмедем, та диким кабаном.

-Звірі дуже здивувалися і закортіло їм подивитись на того Пана Коцького.

І вирішили вони запросити його на обід.

-Вов каже: «Я принесу м'яса, щоб було в борщ»

Дикий кабан каже:

-А я піду по буряки та картоплю.

-А я меду принесу на закуску,-запропонував ведмідь.

-А я капусти,-сказав заєць.

-А заєць нехай їх усіх запросить,-сказали звірі разом.

-Прибіг зайчик до лисиччиної хатки, та й чекає поки вона вийде.

-Вийшла лисичка і бачить, що біля її хатки стоїть зайчик і весь тремтить.

-А чого ти прийшов,-питає!

-Просили вовк, ведмідь, дикий кабан і я прошу, щоб ти зі своїм Паном Коцьким прийшла до нас на обід.

Добре,-відповіла лисичка. Тільки ви поховайтеся, бо він вас на шматки розірве.

Зайчик щодуху побіг до звірів, та й розповів їм усе.

-Звірі всі поховалися, як сказала лисичка.

-Ведмідь заліз на дерево, вовк сів під дерево, дикий кабан за ялинку, а зайчик під кущик.

-Приходить лисичка із своїм паном Коцьким і як тільки кіт побачив, що на столі м'яса багато став нявчати: Мяу! Мяу!

-А звірам здалося: Мало! Мало!

Тим часом Пан Коцький скочив на стіл і став їсти, аж за вухами лящить. А як наївся, так простягся і заснув.

Аж тут прилетів комар, та й вкусив кабана за хвіст, не витримав кабан, та й крутнув хвостом, а кіт подумав, що то миша і як стрибне. Схопилися всі і навтьоки. Потім посходились та й кажуть:

-От, який малий, а мало нас не поїв.

От весела казочка, тож треба, щоб один старий кіт, налякав і зайця, і ведмедя, і кабана, і вовка. А це все лисичка придумала. Ось така вона була хитра та вигадлива. Одним махом і недругів своїх налякала і чоловіка знайшла, та ще й прославилась. Після того як це все сталося всі її одне одному переповідають, навіть книжку написали з дуже гарними малюнками, а прочитати її можна коли вам захочеться.

Друга освітня умова реалізується в режимних моментах, в процесах життєдіяльності та шляхом проведення різних типів занять. Діти продовжують знайомитись з казковими творами на моральну тематику, їх моральним змістом, збагачували та уточнювали знання дітей про їх розуміння моральним категоріям, якостям, нормам та певним правилам. Відбувається активізація словникового запасу дітей морально-орієнтованою лексикою.

Ось кілька прикладів таких режимних моментів:

1. Ранкове коло або обговорення

Режимний момент: після приходу до дитячого садка діти збираються в коло для ранкової бесіди.

Моральне виховання: вихователь може використовувати цей час для обговорення українських народних казок, наприклад, казки «Ріпка», де кожен персонаж робить свій внесок у спільну справу, а це сприяє розумінню важливості співпраці, взаємодопомоги та колективної роботи.

Приклад обговорення: «Як ви думаєте, що би сталося, якби хтось не допоміг витягнути ріпку? Чому важливо допомагати одне одному?»

2. Сніданок або обід

Режимний момент: під час прийому їжі вихователі можуть проводити моральні бесіди.

Моральне виховання: під час сніданку або обіду можна обговорювати казку «Колобок», звертаючи увагу на важливість обачності, безпеки та поваги до старших. Колобок, який не слухався порад старших, став жертвою своєї необережності.

Приклад обговорення: «Чому Колобок пішов від дідуся та бабусі? Що могло б статися, якби він послухав їхні поради?»

3. Ігрова діяльність на свіжому повітрі

Режимний момент: під час прогулянки або ігрових занять на вулиці.

Моральне виховання: вихователі можуть організувати рухливі ігри за мотивами казки «Коза-дереза», де діти можуть зіграти різні ролі з казки та вивчити уроки про відповідальність за свої дії, наслідки обману та зневажання прав інших.

Приклад обговорення: «Чому Коза-дереза вигнала інших мешканців? Як би ви вирішили цю ситуацію мирно?»

4. Тематичні заняття

Режимний момент: заняття з розвитку мовлення, художньої творчості або читання.

Моральне виховання: на заняттях з читання українських народних казок, таких як «Івасик-Телесик», можна розвивати у дітей поняття про відповідальність, турботу про близьких і важливість розуміння того, що довіра та взаємодопомога – ключові моральні принципи.

Приклад обговорення: «Як Івасик-Телесик допомагав своїм батькам? Як би ви поводитися на його місці?»

5. Підготовка до сну

Режимний момент: Час перед денним сном або завершення дня.

Моральне виховання: під час підготовки до сну можна розповідати спокійні казки, наприклад, «Котик і Півник», де дітям передається урок про дружбу та відданість. Вихователь може наголосити на важливості відповідальності за свої вчинки та взаємопідтримки.

Приклад обговорення: «Чому Котик завжди повертався додому? Як ми можемо бути хорошими друзями, як він?»

6. Самостійна діяльність дітей

Режимний момент: під час вільної гри або творчої роботи.

Моральне виховання: діти можуть самостійно створювати малюнки або лялькові театри за мотивами казки «Лисичка-сестричка і Вовк-панібрат». Це допомагає в обговоренні понять чесності та обману, а також наслідків поганих вчинків.

Приклад обговорення: «Як ми можемо уникнути таких ситуацій, коли хтось нас обманює? Чому важливо бути чесними один з одним?»

7. Підсумок дня

Режимний момент: підведення підсумків наприкінці дня.

Моральне виховання: у цей час можна обговорити, як діти дотримувалися моральних правил протягом дня і чи вдалося їм застосувати уроки з українських казок у повсякденній поведінці.

Приклад обговорення: «Чи допомагали ви сьогодні одне одному, як герої з казки «Рукавичка»? Що вам сподобалося більше всього у вашій поведінці сьогодні?». Використання українських народних казок у режимних

моментах закладу дошкільної освіти не лише допомагає дітям краще запам'ятовувати моральні уроки, але й робить процес виховання цікавим і доступним для розуміння. Співвідношення режимних моментів із сюжетами казок створює природні можливості для закріплення моральних норм і поведінкових правил.

Третя педагогічна умова – співпраця закладу дошкільної освіти та сім'ї. Моральне виховання дошкільнят є одним із ключових завдань у процесі їхнього розвитку. Виховання моральних цінностей, етичних норм та поведінкових навичок значною мірою залежить від узгодженості дій вихователів та батьків. Для досягнення ефективності в цьому напрямі, необхідно вибудувати тісну співпрацю між двома сторонами.

Моральне виховання дітей старшого дошкільного віку включає формування уявлень про добро і зло, чесність, справедливість, взаємоповагу, дружбу та колективізм. Батьки та вихователі мають формувати єдиний підхід до виховання, адже від цього залежить послідовність і гармонійність морального розвитку дитини.

Основні цілі співпраці: створення узгодженої системи цінностей і норм поведінки, підтримка і розвиток етичних норм у повсякденному житті дитини, стимулювання позитивної взаємодії дитини з соціальним середовищем (іншими дітьми, дорослими).

Наведемо приклади форм співпраці вихователів з батьками у моральному вихованні: батьківські збори, організація зустрічей, присвячених питанням морального виховання; індивідуальні консультації, де вихователі надають рекомендації батькам щодо моральної підтримки і виховання дітей вдома. Це може включати поради стосовно поведінки в конфліктних ситуаціях, спілкування з іншими дітьми, розвиток емпатії; інтерактивні заходи (спільні тематичні заходи, такі як дні сім'ї, екологічні акції, свята, в яких беруть участь як батьки, так і діти).

Анкетування та опитування. Використання анкет для з'ясування моральних пріоритетів та уявлень батьків про виховання, що допомагає вихователям краще розуміти ставлення родини до різних моральних аспектів.

Співпраця вихователів та батьків має спиратись на єдині методи морального виховання, що гарантують послідовність у поведінці дитини. Це включає: приклад дорослих (демонстрація батьками та вихователями етичної поведінки: вміння вирішувати конфлікти мирно, допомагати іншим, бути толерантними і чесними); моральні бесіди (обговорення з дитиною певних ситуацій, казок, оповідань, де відображені моральні дилеми); заохочення і покарання (узгоджене використання позитивної мотивації та заохочень за правильну поведінку, а також спокійне і розумне застосування наслідків за неправомірні вчинки); спільні творчі проекти (співпраця батьків і дітей у спільних творчих заходах (малювання, ліпка, створення казок), де можуть бути відображені моральні цінності).

Серед можливих труднощів, які можуть виникати у процесі співпраці, варто виокремити такі: відсутність узгодженості підходів, низька участь батьків у виховному процесі, нерозуміння важливості морального виховання.

Роль батьків у моральному вихованні дітей старшого дошкільного віку є безсумнівною. Спільні зусилля вихователів і батьків створюють цілісне середовище для формування у дітей моральних норм, що дозволяє закласти фундамент для подальшого гармонійного розвитку. Скоординована робота допомагає дитині краще орієнтуватися в моральних цінностях і готуватися до соціальних взаємовідносин у майбутньому.

Висновки до розділу 2

Система роботи з реалізації педагогічних умов морального виховання дітей старшого дошкільного віку має ключове значення для формування у дітей базових моральних цінностей, таких як доброта, чесність, справедливість, взаємоповага та колективізм. Основними компонентами цієї системи є

використання казок, словесних та практичних методів виховання, що включають інсценізації, бесіди, малювання і гри.

Важливою умовою є співпраця між вихователями та сім'єю, що сприяє гармонійному та послідовному вихованню дитини. Узгоджена робота між вихователями та батьками дозволяє створити єдину систему цінностей і поведінкових норм, необхідних для успішної соціалізації дітей.

Формування моральних якостей дітей вимагає активної участі батьків у виховному процесі, через що особливо важливою є організація спільних заходів та регулярних консультацій. Незважаючи на можливі труднощі, такі як відсутність узгодженості або недостатня участь батьків, скоординована робота закладу дошкільної освіти і сім'ї створює міцний фундамент для подальшого розвитку моральних якостей дітей.

Ми передбачаємо, що реалізація в процесі морального виховання виокремлених нами педагогічних умов, сприятиме ефективному процесу морального виховання дітей старшого дошкільного віку.

ВИСНОВКИ

У дослідженні висвітлена проблема морального виховання дітей старшого дошкільного віку, проведене теоретичне узагальнення вирішення проблеми морального виховання дітей дошкільного віку засобом казок, визначені педагогічні умови щодо здійснення виховного процесу та запропонована система роботи з їх реалізації.

Результати дослідження засвідчили досягнення мети, розв'язання завдань та слугували підставою для таких висновків:

1. Здійснено аналіз теоретичних основ морального виховання дітей старшого дошкільного віку, зокрема й засобами казок. Як відомо, процес виховання культури поведінки дуже складний і вимагає свідомого та своєчасного використання багатства арсеналу педагогів різними способами. Необхідно враховувати динаміку змін засобів виховання, методів, їх постійне коригування, з яких найдоступнішим засобом є казка.

У результаті дослідження було встановлено, що казки виконують важливу роль у формуванні у дітей уявлень про моральні цінності, такі як доброта, чесність, справедливість та взаємоповага. Вони служать не лише засобом розваги, але й інструментом, який допомагає дітям усвідомлювати етичні норми і моральні дилеми, з якими вони можуть стикатися у повсякденному житті.

Використання казок у виховному процесі сприяє розвитку критичного мислення, емоційної чутливості та здатності до співпереживання, що є необхідними навичками для соціальної адаптації дитини. Завдяки інтеграції казок у заняття, діти мають можливість не лише слухати, а й обговорювати, аналізувати та інсценізувати прочитане, що зміцнює їхнє розуміння моральних категорій.

2. В основі дослідження покладено припущення про те, що використання казок у виховному процесі сприятиме моральному вихованню дітей старшого дошкільного віку за таких педагогічних умов, як-от:

- першою педагогічною умовою є використання казок в освітньому процесі закладу дошкільної освіти вихователями як під час роботи з художньою літературою, так і на заняттях;

- друга педагогічна умова реалізується в режимних моментах, в процесах життєдіяльності та шляхом проведення різних типів занять;

- третя педагогічна умова – співпраця закладу дошкільної освіти та сім'ї.

3. Здійснено критеріально-рівневе оцінювання моральної вихованості дітей старшого дошкільного віку. Критеріями морального виховання дітей старшого дошкільного віку є: знаннєвий з показниками: обізнаність дітей з моральними категоріями, такими як «дружба», «доброта», обізнаність дітей дошкільного віку з моральними якостями; рефлексивний з показниками: розуміння моралі казкових творів, оцінка моральних вчинків і поведінки героїв казкових творів, однолітків; самооцінка; діяльнісно-чуттєвий з показниками: уміння співчувати героям казок, здатність піклуватися про старших та молодших.

Охарактеризовано рівні моральної вихованості дітей старшого дошкільного віку: *високий рівень* (діти знають і розуміють суть моральних категорій, моральних якостей та норм (3-4) та знайомі з нормами та правилами моральної поведінки. Можуть висловити їх ставлення до позитивних та негативних героїв казки та пояснити їх думку. У деяких випадках можуть очікуватися незначні неточності; в більшості випадків проявляють бажання співпереживати та піклуватися про оточуючих); *середній рівень* (діти знайомі з моральними категоріями, моральними якостями та нормами (1-2), знайомі з нормами та правилами моральної поведінки, але часто відступають від них; розрізняють два-три фольклорні жанри, не в змозі самостійно підібрати фольклорні твори на задану тематику, часто невірно визначають мораль твору; можуть піклуватися про оточуючих після нагадування з боку дорослих або під їх контролем) та *низький рівень* (діти знайомі з моральними категоріями, моральними якостями та нормами (1-2) і можуть пояснити їх суть. Знайомі з деякими нормами та правилами моральної поведінки, але часто відхиляються

від них. У більшості випадків діти не в змозі висловити своє ставлення до героїв твору та недоречно оцінити їхні вчинки (свої чи однолітків); не мають бажання піклуватися про навколишніх)

Запропонована система роботи з використання казок в процесі морального виховання старших дошкільників, яка передбачає: використання казок в освітньому процесі: включення казок у заняття з художньої літератури, читання казок на заняттях з розвитку мовлення, обговорення морального змісту казок; інтеграцію казок в різні предмети (використання казок під час занять з малювання, інсценізацію казок (творчі вистави, драма).

Реалізацію виховного процесу у режимних моментах, зокрема використання казок під час ранкових зборів (читання, обговорення) та застосування казок у іграх та активностях на свіжому повітрі.

Включення казок у повсякденне життя через проведення різних типів занять.

І, головне, співпрацю закладу дошкільної освіти та сім'ї: залучення батьків до виховного процесу.

Проблема морального виховання дітей старшого дошкільного віку засобами казок не вичерпується результатами виконаної роботи. Подальшого дослідження потребує проблема підготовки майбутніх вихователів для забезпечення високого рівня морального виховання дітей дошкільного віку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бабій І. Технологія морального виховання старших дошкільників засобами народної педагогіки. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи*. 2013. Вип. 45. С. 151-157.
2. Базовий компонент дошкільної освіти (нова редакція). Наук. кер. А. М. Богуш; авт. кол.: А. М. Богуш, Г. В. Беленька, О. Л. Богініч та ін. Київ, 2012. Спецвип. журн. «Вихователь-методист дошкільного закладу». 30 с
3. Басюк Н. Українська народна казка у вихованні моральних почуттів молодших школярів. *Вісник Львівського національного університету. Серія педагогічна*. 2007. Вип. 22. С. 182-186.
4. Білюк Л. В. Проблеми морального виховання молодших школярів. Кам'янець-Подільськ. 2011. 62 с.
5. Брусакова О. В. Моральне і правове виховання як чинники конструювання громадянського суспільства. *Право і безпека*. 2015. № 2(57). С. 19-23.
6. Вишенський О. Мораль і так зване моральне виховання. *Сучасне українське виховання. Педагогічні нариси*. Львів, 1996. С. 27-37.
7. Гризоглазова Т. Н. Формування морального досвіду молодших школярів засобами музичної казки: дис. ... канд. пед. наук. Київ, АП України. 1994. 133 с.
8. Духовно-моральне виховання дітей дошкільного віку на християнських цінностях: навч. прогр. та календарно-темат. план А. М. Богуш, І. Л. Сіданіч, В. Є. Сучок та ін. Київ: ВБФ «Східноєвропейська гуманітарна місія», 2016. 76 с.
9. Калуська Л. В. Комплексна програма розвитку, навчання та виховання дітей дошкільного віку «Соняшник». Тернопіль: Мандрівець, 2014. 144 с.
10. Княжева І. Проблема морального виховання дітей дошкільного віку: теоретичний аспект. *Педагогіка вищої та середньої школи*. 2015. Вип. 46. С. 161-

166.

11. Лавренова М. В. Казка як ефективний засіб збагачення морального досвіду дітей дошкільного та молодшого шкільного віку. *Актуальні проблеми сучасної дошкільної освіти* : матеріали Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції. (26 жовтня 2017 р., Мукачєво). С. 75-77.

12. Литвиненко С. О. Виховання гуманних понять молодших школярів засобами української народної казки: дис. ... пед. наук. Одеса. 1994. 186 с.

13. Лохвицька Л. В. Моральне виховання та моральне здоров'я дошкільників: взаємозалежність та взаємообумовленість. *Психологічні перспективи*. 2012. № 20. С. 135-144.

14. Лохвицька Л. В. Програма з морального виховання дітей дошкільного віку «Скарбниця моралі». Тернопіль : Мандрівець, 2014. 128 с.

15. Мельничук С. Г. Педагогіка (Теорія виховання): навчальний посібник. Київ : Видавничий дім «Слово», 2012. 288 с.

16. Нечепоренко М. В. Моральне виховання як педагогічна й соціальна проблема. *Наукові записки кафедри педагогіки*. 2014. Вип. XXXVI. С. 136- 144.

17. Никоненко Ю. П. Особливості морального розвитку та виховання дітей дошкільного віку. *Психологія: реальність і перспективи*. 2013. Вип. 2. С. 132-136.

18. Основні напрями родинного виховання.
URL: http://allref.com.ua/uk/skachaty/Osnovni_napryami_rodinnogo_vihovannya
(дата звернення: 11.09.2024).

19. Панченко В. О. Організація духовно-морального виховання дітей у дошкільних закладах. *Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського. Серія : Педагогічні науки*. 2014. Вип. 1.45. С. 107-111.

20. Плівачук К. В. Духовно-моральне виховання учнівської молоді як умова ціннісного становлення особистості. *Народна освіта*. 2016. № 1(28).
URL : https://www.narodnaosvita.kiev.ua/?page_id=3941 (дата звернення: 11.09.2024).

21. Про дошкільну освіту. Закон України № 2628-III від 11.07.2001 р.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2628-14#Text> (дата звернення: 11.09.2024).

22. Про затвердження Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді, Заходів щодо реалізації Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді та методичних рекомендацій щодо національно-патріотичного виховання у загальноосвітніх навчальних закладах. Наказ МОН України від 16.06.2015 р. № 641.
URL : <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0641729-15#Text> (дата звернення: 11.09.2024)

23. Про Національну доктрину розвитку освіти України. Указ Президента України від 17.04.2002 р. № 347/2002.
URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/347/2002#Text> (дата звернення: 11.09.2024).

24. Про основні компетенції для навчання протягом усього життя. Рекомендації Європейського Парламенту та Ради ЄС від 18.12.2006 р.
URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_975#Text (дата звернення: 11.09.2024).

25. Про Стратегію національно-патріотичного виховання. Указ Президента України № 286/2019 від 18.05.2019 р.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286/2019#Text> (дата звернення: 11.09.2024).

26. Русова С. Вибрані педагогічні твори. Упоряд. О. В. Проскура. Київ : Освіта, 1996. 304 с.

27. Скрипник В. В., Сучок В. Є. Навчальна програма з духовно-морального виховання дошкільників. Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2009. 24 с.

28. Солодухов В. Л. Значення казки в процесі навчання і виховання молодших школярів. *Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Психологія*. 2015. Вип. 51. С. 200-210.

29. Стельмахович М. Т. Народна педагогіка. Київ : Радянська школа. 1985. 413 с.

30. Якименко Н. М. Моральне виховання дітей дошкільного віку. Ржишів. 2013. 68 с.

ДОДАТКИ

**РЕКОМЕНДАЦІЇ ДЛЯ БАТЬКІВ ДІТЕЙ СТАРШОГО
ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ НА ТЕМУ: «ЯК ВИКОРИСТОВУВАТИ
УКРАЇНСЬКІ КАЗКИ У ПРОЦЕСІ МОРАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ
ДІТЕЙ»**

1. Вибір казок. Обирайте казки, які містять моральні уроки, як-от «Рукавичка», «Кривенька качечка», «Івасик-Телесик». Подавайте дітям різні казки, щоб вони могли зрозуміти різноманітні моральні цінності та етичні норми.

2. Читання та обговорення. Читайте казки регулярно, щоб діти могли систематично засвоювати моральні уроки. Після кожного читання казки обговорюйте з дитиною основні теми казки. Запитайте, що дитина зрозуміла, і обговоріть, як ці уроки можуть застосовуватися в повсякденному житті. Ставте дитині запитання, наприклад: «Як ти думаєш, чому герой вчинив саме так?» або «Що б ти зробив на його місці?»

3. Творча діяльність. Запропонуйте дитині намалювати улюблених персонажів або сцени з казки. Це сприяє кращому засвоєнню матеріалу. Проводьте міні-вистави вдома, де дитина зможе виконувати ролі героїв казок. Це допоможе їй глибше зрозуміти моральні уроки через гру. Співайте пісні або використовуйте музичні інструменти для супроводу казок. Це зробить процес навчання більш цікавим та інтерактивним.

4. Виховання через приклад. Покажіть дитині на власному прикладі, як дотримуватися моральних принципів. Діти вчаться через спостереження. Доручайте дитині невеликі обов'язки вдома, щоб вона відчувала відповідальність і могла застосовувати моральні уроки на практиці.

5. Підтримка та заохочення. Підтримуйте та хваліть дитину за правильні моральні рішення та вчинки. Це мотивує її продовжувати дотримуватися правильних поведінкових моделей.

Підтримка: Будьте терплячими і підтримуйте дитину в процесі навчання, адже моральне виховання потребує часу.

6. Інтеграція в повсякденне життя. Інтегруйте моральні уроки казок у повсякденні розмови. Наприклад, під час прогулянки обговорюйте, як той чи інший герой вчинив би в певній ситуації. Залучайте дитину до спільних заходів, як-от приготування їжі або прибирання, де вона може практикувати взаємодопомогу та інші моральні принципи.

«Кривенька качечка»

«Пан Коцький»

«Ox»

**Зв'язок українських народних казок з моральним вихованням дітей
старшого дошкільного віку**

Назва казки	Короткий зміст	Мораль/Виховний аспект
"Коза-дереза"	Коза хитрощами змусила звірів боятися її і захопила їхній дім, але зрештою її вигнали.	Покарання за хитрість, важливість чесності та справедливості.
"Рукавичка"	Дід загубив рукавичку, у якій знайшли притулок різні звірі, поки вона не тріснула.	Важливість співпраці та дружби, обмеження ресурсів і їх розумне використання.
"Івасик-Телесик"	Хлопчик Івасик, якого викрали змії, але він знайшов шлях додому завдяки своїй кмітливості та допомозі лебедя.	Розум і хитрість допомагають долати труднощі, важливість взаємодопомоги.
"Котигорошко"	Котигорошко – хлопчик, який виріс з горошини і переміг змія, звільнивши своїх братів.	Відвага, сила духу, захист слабших, важливість боротьби за справедливість.
"Лисиця та журавель"	Лисиця та журавель запрошували одне одного на обід, але пригощали так, що іншому було важко їсти.	Повчання про взаємність та важливість ставитися до інших так, як би хотів, щоб ставилися до себе.
"Мудра дівчина"	Бідна дівчина вирішила всі загадки, поставлені царем, та вийшла за нього заміж, завдяки своїй мудрості та винахідливості.	Мудрість, винахідливість та чесність як основні цінності.
"Кривенька качечка"	Старий дід з бабою знайшли качечку, яка допомагала їм по господарству, але коли вони спробували її спіймати, вона втекла.	Не варто зраджувати довіру, важливість бути вдячним за допомогу.
"Пан Коцький"	Старий кіт, якого вигнали з дому, випадково залякав лісових звірів і став їхнім "паном", хоча насправді не мав сили.	Обман рано чи пізно викриється, важливість скромності та щирості.

Анкета для батьків

Тема: Ставлення батьків до морального виховання дітей за допомогою казок

Шановні батьки!

Ця анкета має на меті зібрати інформацію про ваше ставлення до використання казок у моральному вихованні ваших дітей. Ваші відповіді є анонімними і допоможуть покращити процес виховання в нашому закладі дошкільної освіти.

1. Загальна інформація

1. Вік вашої дитини: _____
2. Група: _____

2. Ваша думка про казки

1. Чи читаєте ви казки своїй дитині?
 - Так
 - Ні
2. Як часто ви читаєте казки вашій дитині?
 - Щодня
 - 2-3 рази на тиждень
 - 1 раз на тиждень
 - Рідше
3. Які види казок ви вважаєте найбільш корисними для морального виховання вашої дитини?
 - Українські народні казки
 - Сучасні казки
 - Казки інших народів
 - Інші (вказіть): _____

3. Моральне виховання

4. На вашу думку, як казки впливають на моральне виховання вашої дитини?
 - Дуже позитивно
 - Позитивно
 - Нейтрально
 - Негативно

- Дуже негативно
5. Які моральні цінності, на вашу думку, можуть бути виховані через казки? (оберіть всі, що підходять)
- Доброта
 - Чесність
 - Справедливість
 - Взаємоповага
 - Інші (вказіть): _____

4. Співпраця з вихователями

6. Чи вважаєте ви, що вихователі повинні активно використовувати казки в освітньому процесі?
- Так
 - Ні
 - Не знаю
7. Як ви оцінюєте співпрацю між вихователями та батьками у питаннях морального виховання?
- Дуже добре
 - Добре
 - Задовільно
 - Погано
 - Дуже погано

5. Пропозиції та коментарі

8. Які пропозиції ви маєте щодо використання казок у моральному вихованні дітей у нашому закладі? _____
9. Ваші коментарі: _____

Дякуємо за ваші відповіді!